

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli Ulusal Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri
Dergisi Quarterly Peer Reviewed and National Journal for
Book Review and Review Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol.11

Sayı/Issue

2

Nisan/ April 2025

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

*Hakemli Ulusal Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed and National
Journal for*

Book Review and Review Essays

Cilt/Vol. 11 • Sayı/Issue 2 • Nisan/April 2025 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner Oğuzhan SAYGILI
EDİTÖR/Editor Prof. Dr. Hasip SAYGILI
EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor Funda TEKİN M.Emin KARATAŞLIOĞLU
REDAKTÖR/Redactor Ömer KARABAYIR
YAYIN KURULU/Editorial Board Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR Prof.Dr. Mahir AYDIN Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ Dr. Abdrasul İSAKOV
BU SAYININ HAKEMLERİ/The Referees of This Issue Prof. Dr. Hasip Saygılı Dr. Öğretim Üyesi Atahan Birol Kartal Dr. Cengiz Cici Dr. İrfan Paksoy

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 Nolu Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No: 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

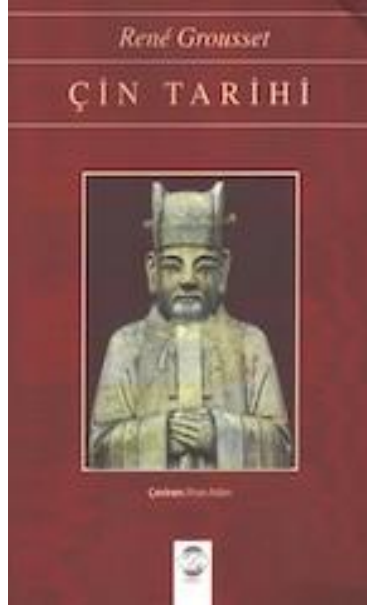
Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	397
Çin Tarihi, René Grousset, Çev. İlhan Aslan Arif ÇAĞSAL	398
İslam Devlet Nazariyesi ve Dinî Siyaseti: Erken Memlûklar Dönemi, Yusuf Ötenkaya Batuhan TAŞKIN	404
Anadolu'da Moğol İstilas: Türkiye Selçukluları Moğollara Karşı 1243-1277, Oğuzhan Çakır Serdar Kaan DURAN	411
Levantine of the Ottoman World: Communities, Identities, and Cultures Ed. Erik Blackthorne-O'Barr, Burhan Çağlar Ufuk ÖZESMER	417
Kral Carlo di Borbone Zamanında Osmanlı-Napoli İlişkileri (1737 – 1759), Fatih Karabulut Mehmet Can FINDIKCI	425
Kuleli Karargâhı'nda Eğitim ve Öğretim (1845-1922), Mehmet Yavuz Erler Necmettin GÜL	429
At Sirtında Küçük Asya: Bir Alman Subayının Anadolu Notları 1905, Hans-Hermann Graf von Schweinitz, Çev. Şahzâde Şenay Ataç Mert BAYIN	432
Küçük Said Paşa: Sultan II. Abdülhamid'in Gölgesi, Zekeriya Kurşun Samet YILDIZ	436
Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri (1300-1750), M. Gökçen Daş Darıcı Teslime ATA	444
Gölgede Bir Lider: Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti, Ramazan Erhan Güllü Zafer SARAÇ	448
Being a Diplomat in Difficult Times, Haz. Muhammed Murat Arslan Uğur SEZER, Çev. Aybüke SAYGILI	452
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/GUIDELINE FOR REVIEW	462

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Çin Tarihi

René Grousset, Çev. İlhan Aslan

İstanbul, Post Yayınevi, 2023, 264 sayfa, ISBN: 978-625-8143-23-2.

Arif ÇAĞSAL*

René Grousset'nin *Çin Tarihi* adlı eseri, Çin uygarlığının tarihsel gelişimini geniş bir perspektifte ele almaktadır. Kitap, Çin'in coğrafi yapısından başlayarak, kadim Çin toplumunun sosyal ve ekonomik dinamiklerini, hanedanlık değişimlerini, askerî ve politik dönüşümlerini detaylandırmaktadır. Aynı zamanda Çin'in düşünsel gelenekleri, felsefi akımları (Konfüçyüsçülük, Taoçuluk vb.), sanat ve kültür mirası ile Çin'in uluslararası etkileşimleri üzerinde durmaktadır.

Eser, Çin'in tarihini yalnızca kronolojik bir sıralama içinde değil, aynı zamanda kültürel, dinî ve ideolojik yönleriyle ele alarak, farklı dönemlerin karakteristik özelliklerini analiz etmektedir. Çin'de feodal düzenin gelişimi, İpek Yolu'nun oynadığı rol, Budizmin yayılışı, Moğol istilaları ve Ming hanedanının yeniden yapılanma süreçleri gibi başlıklar, çalışmanın ana temalarındandır.

Grousset'nin temel tezi, Çin'in tarihsel süreçte sürekli bir dönüşüm ve yeniden yapılanma içerisinde olduğu ancak bu değişimlerin büyük oranda iç dinamiklerden ve geleneksel düşünce sistemlerinden beslendiğidir. Yazar, Çin'in uzun tarihini kesintisizlik içinde değerlendirerek, siyasi, kültürel ve ekonomik sistemlerin dönemler boyunca değişse de bir süreklilik arz ettiğini savunmaktadır. Özellikle Konfüçyüsçülüğün ve Çin yönetim anlayışının devlet ideolojisini nasıl şekillendirdiğini ele alırken, Çin'in siyasi düzeninin temelinde ahlaki bir yönetim anlayışının ve sosyal uyumun ön planda tutulduğunu vurgulamaktadır. Hanedanlıkların çöküş ve yeniden yükselişlerini bu bağlamda

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar, arfcgsl@icloud.com

değerlendirerek, Çin'in devlet geleneğinin sürekliliğini koruduğunu öne sürmektedir. Kitap aynı zamanda, Çin'in coğrafi ve demografik yapısının tarihsel süreçte nasıl belirleyici olduğunu da göstermektedir. Çin'in tarım ekonomisine dayalı toplumsal düzeninin, iç isyanlar, dış tehditler ve politik değişimlere rağmen korunduğunu ve bunun bir istikrar unsuru olduğunu ileri sürmektedir.

René Grousset'nin *Çin Tarihi* adlı eseri, Batı merkezli tarih yazımının ötesine geçerek Çin tarihini, kendi iç dinamikleri çerçevesinde ele alan bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Batı akademisinde genellikle Çin tarihi, Avrupa tarihiyle kıyaslanarak veya Avrupa merkezli paradigmalarda içinde ele alınmıştır. Grousset ise Çin tarihini kendine özgü politik, ekonomik ve kültürel yapıları çerçevesinde analiz ederek, Çin'in tarihsel sürekliliğini ve değişimlerini kendi iç mantığına göre değerlendiren bir model sunmaktadır. Özellikle, Konfüçyüsçülüğün resmî devlet ideolojisi hâline gelmesi sürecini, Çin'deki merkezî yönetimi anlayışının tarih boyunca nasıl şekillendiğini ve bunun toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ayrıntılı bir şekilde ele alarak, Çin tarihine dair yeni bir okuma sunmaktadır. Bu bağlamda, Konfüçyüsçü düşüncenin sadece bir felsefi gelenek değil, aynı zamanda bir yönetim pratiği olarak nasıl devletleştiğini ve Çin bürokrasisinin işleyişine nasıl nüfuz ettiğini göstermektedir. Eser ayrıca, Çin düşüncesinin gelişimini, Batı felsefesiyle karşılaştırmalı bir çerçevede ele alarak, Çin'in metafizik ve epistemolojik geleneklerini evrensel düşünce tarihine entegre etmeye çalışmaktadır. Batı felsefesiyle kıyaslanabilecek şekilde, Çin'deki Taoculuk ve Konfüçyüsçülük gibi düşünce sistemlerini detaylandırarak, Çin'in entelektüel tarihine dair kapsamlı bir perspektif sunmaktadır. Grousset'nin çalışması, Çin tarihine dair mevcut literatürdeki eksikliği gidermekte ve Çin'in politik, kültürel ve felsefi mirasını daha geniş bir bağlamda değerlendiren disiplinler arası bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yönüyle eser, hem tarih hem de siyaset bilimi, felsefe ve kültürel çalışmalar alanlarında önemli bir katkı sağlamaktadır.

Kitap, giriş bölümünün ardından belirli tematik ve kronolojik bölümlerden oluşmaktadır. İlk bölüm olan "Çin Dünyası", Çin'in coğrafi ve doğal koşullarını, bu faktörlerin uygarlığın gelişimi üzerindeki etkisini incelemektedir. Takip eden "Öncüler Irkının Yayılması" bölümü, Çin'in erken dönem siyasi ve toplumsal yapısını, bu süreçte göçlerin ve kültürel etkileşimlerin rolünü değerlendirmektedir. Eserin üçüncü bölümü olan "Feodalizm ve Şövalyelik", Çin'deki feodal düzenin oluşumu ve aristokratik yapıların gelişimi üzerine yoğunlaşmaktadır. Ardından gelen "Eski Çağların Bilgeleri" başlıklı bölümde, Konfüçyüsçülük, Taoculuk ve Mohizm gibi Çin düşüncesini şekillendiren önemli felsefi akımlar incelenmektedir. Bu felsefi çerçevenin, Çin'in yönetim anlayışına ve toplumsal yapısına nasıl nüfuz ettiği ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Kitabın ilerleyen bölümleri, Çin'in hanedanlıklar aracılığıyla nasıl şekillendiğini ve bu süreçteki değişimleri aktarmaktadır. "Ateş ve Kılıç" ile "Çinli Kayzer ve Geçiş Dönemi" gibi bölümler, askerî stratejilerin, devlet yapılanmalarının ve yönetim anlayışlarının dönüşümünü ele almaktadır. "Pax Sinica" bölümü, Çin'in barış dönemlerini ve kültürel gelişimini irdelerken; "Aydınların Yengisi" başlıklı bölüm, Çin'de bürokratik elitin ve entelektüel sınıfın devlet yönetiminde nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ekonomik ve kültürel boyutları inceleyen

bölümler arasında “İpek Yolu”, Çin’in küresel ticaret ağı içindeki konumunu ele almakta; “Buddhacılık Vahyi”, din ve kültürün toplumsal yaşam üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. “Han’ın Görkemi ve Gerilemesi”, “Üç Devlet ve Büyük İstilalar” gibi bölümler, Çin’in siyasi tarihinde önemli kırılmalara yol açan süreçleri detaylandırmaktadır. Kitap, Çin tarihinin Ming ve Qing hanedanları dönemine kadar uzanan geniş bir çerçevede incelenmesiyle öne çıkmaktadır. “Ulusun Yeniden Yapılanması: Ming Hanedanı” ve “Yüce Mançu İmparatorları” başlıklı bölümler, Çin’in modern öncesi devlet yapılanmasını ve dış tehditler karşısındaki konumlanışını analiz etmektedir. Eserin son bölümleri ise Çin’in siyasi ve kültürel gelişiminin bütünsel bir değerlendirmesini sunmaktadır.

René Grousset, kitabında büyük ölçüde tarihsel anlatı yöntemini kullanmaktadır. Çalışma, Çin’in çeşitli dönemlerine dair geniş bir tarihsel çerçeve sunarken, arşiv belgelerinden çok ikincil kaynaklara ve Batılı tarihçilerin yorumlarına dayanmaktadır. Yazar, Çin’in siyasi, kültürel ve dinî yapısını aktarırken karşılaştırmalı tarih anlayışını benimsemekte ve farklı uygarlıklarla ilişkilerini ele almaktadır. Ancak kitabın doğrudan birincil kaynak kullanımına dair belirgin bir referans içermediği görülmektedir. Kitapta kullanılan kaynaklar büyük ölçüde Batı merkezli tarih yazımına dayanmaktadır. Yazarın birçok yerde Batılı gezgin ve Sinologlardan faydalandığı görülmektedir. Ancak Çin kaynaklarının doğrudan kullanımı konusunda bir sınırlılığın olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Çin tarihinin kendine özgü kaynaklarına doğrudan erişimin az olması ve Çince metinlerin doğrudan değerlendirilmemesi güvenilirliği bir miktar zayıflatmaktadır. Bununla birlikte, Grousset’in, dönemine kıyasla kapsamlı bir tarih anlayışına sahip olduğu ve bilgilerini Batılı akademik çevrelerin çalışmalarıyla desteklediği söylenebilmektedir. Kitap, akademik bir yapıya sahip olmakla birlikte, genel okuyucunun da anlayabileceği bir üslupla kaleme alınmıştır. Yazar, tarihsel olayları akıcı bir şekilde aktarırken, analizlerden çok olay örgüsüne dayalı bir anlatımı tercih etmektedir. Bu yönüyle, hem akademisyenler hem de tarih meraklıları için erişilebilir bir metin sunmaktadır. Ancak terminolojinin zaman zaman Batılı perspektifle şekillendiği ve bazı yerlerde anlatımın yorum içerdiği de gözlemlenmektedir.

René Grousset’in *Çin Tarihi* adlı eseri, geniş kapsamlı bir tarih anlatısı sunmasına rağmen, bazı yönleriyle eleştiriye açık bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Öncelikle, yazarın tarih anlatımında Batı merkezli bir perspektifi benimsemesi, Çin tarihinin, yerel kaynaklardan ve Çinli tarihçilerin bakış açısından yeterince ele alınmamasına yol açmaktadır. Kitap, büyük ölçüde Batılı Sinologların ve tarihçilerin çalışmalarına dayandığı için, Çin tarihine dair bazı özgün yorumların eksik olduğu söylenebilir. Özellikle Çin kaynaklarına doğrudan başvurulmamış olması, anlatımın nesnellliğini kısmen zayıflatmaktadır. Bunun yanı sıra, eserde siyasi ve askerî tarihe geniş yer verilmesine rağmen, ekonomik, sosyal ve bilimsel gelişmeler daha sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Çin’in tarımsal üretim sistemleri, ticaret ağları ve vergi politikaları gibi konular yeterince detaylandırılmamış, İpek Yolu’nun Çin ekonomisi üzerindeki uzun vadeli etkisi derinlemesine incelenmemiştir. Ayrıca, Çin’in bilim ve teknoloji alanındaki katkıları, özellikle matbaa, pusula, barut ve kâğıt üretimi gibi icatlar üzerine yapılan

değerlendirmeler oldukça yüzeysel kalmaktadır. Oysa Çin'in dünya tarihine yaptığı teknolojik katkılar, eserin kapsamını zenginleştirecek önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Bir diğer eleştiri noktası, kitapta halk kültürüne ve günlük yaşama dair bilgilerin sınırlı olmasıdır. Yazar, büyük ölçüde imparatorluklar, savaşlar ve hanedan değişimlerine odaklanmış ancak sıradan halkın yaşam koşulları, tarımcı ve zanaatkâr sınıfların toplumsal rolü, halk isyanları ve kırsal ekonominin dinamikleri gibi konular yeterince detaylandırılmamıştır. Çin tarihinin yalnızca elitler ve yöneticiler üzerinden anlatılması, eserin bütüncül bir tarih perspektifine sahip olmasını engelleyen önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, kadınların toplumsal ve siyasi hayattaki rolüne dair bilgiler oldukça sınırlıdır. Çin tarihinde önemli kadın figürler bulunmasına rağmen, Wu Zetian gibi imparatoriçelerin yönetim anlayışı ve kadınların toplumdaki statüsü hakkında yeterince bilgi verilmemiştir. Kadınların eğitimi, aile içindeki konumu ve ekonomik faaliyetlere katılımı gibi konuların daha ayrıntılı işlenmesi, eserin kapsayıcılığını artırabilirdi.

Son olarak, kitabın modern dönem Çin tarihine dair eksiklikleri dikkat çekmektedir. Erken ve orta dönem Çin tarihi ayrıntılı bir şekilde ele alınırken, 19 ve 20. yüzyıl gelişmeleri görece yüzeysel geçilmiş, özellikle Batı emperyalizminin Çin üzerindeki etkileri, Afyon Savaşları, Taiping İsyanı ve Çin'in modernleşme çabaları gibi kritik konulara yeterince derinlik kazandırılmamıştır. Çin'in Batı ile etkileşimi, Meiji Restorasyonu ile Japonya'nın gösterdiği modernleşme çabasının karşılaştırılması gibi analizler de kitaba dâhil edilebilirdi.

Tüm bu eksiklikler göz önüne alındığında, *Çin Tarihi* önemli bir başvuru kaynağı olmakla birlikte, daha dengeli ve kapsamlı bir anlatım için belirli alanlarda derinleştirilmesi gereken bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Özellikle Çin'in kendi tarihsel kaynaklarına daha fazla yer verilmesi, ekonomik ve sosyal tarihin daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması ve modern dönem Çin tarihine daha fazla vurgu yapılması, kitabın akademik değerini artıracak unsurlar arasında yer almaktadır. Kitap, Batı merkezli tarih yazımının bir ürünü olmakla birlikte, Çin tarihini Batılı okuyucu için anlaşılır kılma amacı taşıyan sistemli bir çalışmadır. Daha önceki birçok Batılı tarihçi, Çin tarihini ya felsefi bir çerçevede (Konfüçyüsçülük, Taoizm gibi akımlar üzerinden) ya da diplomatik ilişkiler bağlamında ele almışken Grousset, Çin'in siyasi ve askerî tarihini ön plana çıkarmaktadır. Bu yönüyle, özellikle hanedan değişimleri, savaşlar, imparatorlukların yükseliş ve çöküş süreçlerine dair kapsamlı bir kronoloji sunması, eseri kendisinden önceki çalışmalardan ayırmaktadır.

Grousset'nin çalışması, Çin tarihini Avrupa feodalizmiyle kıyaslayan bir yaklaşım sergileyerek, Batılı kavramlarla açıklama eğilimindedir. Bu anlamda, Çin tarihinin Batı tarih yazımındaki diğer örneklerden farklı olarak daha geniş çaplı bir anlatıya sahip olduğu ancak yerel Çin kaynaklarına daha az başvurulduğu görülmektedir. Yazarın özellikle Moğol istilaları, Çin'in askerî stratejileri ve merkeziyetçi yönetim anlayışı konularına odaklanması, kitabı diğer çalışmalardan ayıran temel unsurlar arasında yer almaktadır.

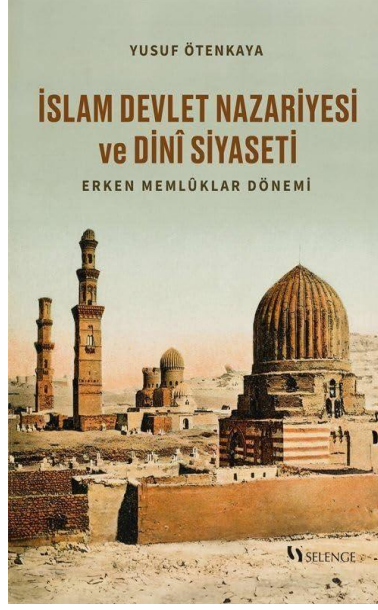

Grousset'nin temel tezi, Çin'in tarihsel gelişimini hanedan değişimleri ve dış tehditler çerçevesinde ele almak üzerine kuruludur. Ona göre, Çin tarihi esasen iç düzen ve dış tehditler arasındaki dinamik üzerinden şekillenmiştir. Bu bağlamda, Çin'in siyasi istikrarını sağlamak için geliştirdiği bürokratik yapılar, merkeziyetçi yönetim anlayışı ve yabancı kavimlerle olan mücadeleleri merkeze alınmaktadır. Mevcut literatürde Grousset'nin çalışması, 20. yüzyılın ilk yarısında Batı'da Çin tarihine duyulan ilgiyi artıran temel eserlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak günümüzdeki Çin tarihi araştırmaları açısından bakıldığında, eserin Batı merkezli bakış açısının bazı yönlerden eksik kaldığı söylenebilir. Örneğin Çin'in ekonomik yapısı, halk kültürü ve kadınların toplumsal konumu gibi konular Grousset tarafından yüzeysel geçilmişken, günümüz akademik çalışmaları bu alanlara daha fazla önem vermektedir. Bununla birlikte Grousset'nin çalışması, Çin'in Moğol istilaları sırasındaki dönüşümüne dair sunduğu ayrıntılı anlatılar nedeniyle literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Kubilay Han ve Moğol yönetimi altında Çin'in geçirdiği değişimler konusundaki değerlendirmeler, bu alandaki Batı literatürüne önemli katkılar sunmuştur.

Grousset'nin çalışması, Çin tarihine ilişkin birkaç yeni bakış açısı sunmaktadır. Öncelikle, Çin tarihini yalnızca bir medeniyetin iç dinamikleri üzerinden değerlendirmek yerine, onu çevresindeki diğer devletler ve göçebe kavimlerle ilişkisi bağlamında ele alması dikkat çekicidir. Özellikle Çin'in kuzeyindeki göçebe kavimlerle (Moğollar, Türkler, Mançular) olan etkileşimi üzerine yaptığı değerlendirmeler, Çin tarihini daha geniş bir Avrasya çerçevesine oturtmaktadır. Grousset ayrıca, Çin'in siyasi sistemini, Avrupa'daki feodal yönetimlerle karşılaştırarak incelemekte ve merkeziyetçi bürokratik yönetimin Çin'in uzun süreli istikrarında nasıl bir rol oynadığını analiz etmektedir. Bu yaklaşım, Çin'in yönetim modelinin Batı feodalizmine kıyasla daha süreklilik arz ettiğini vurgulaması açısından özgün bir katkı sunmaktadır. Bununla birlikte, Grousset'nin Çin tarihine dair dramatik ve anlatı odaklı bir dil kullanması, Batılı okuyucu için Çin tarihini daha erişilebilir hâle getirmiştir. Bu, akademik titizlik açısından bazı eksiklikler barındırır da, Çin tarihine yönelik ilginin artmasına katkı sağlamıştır.

Nihayetinde Grousset'nin *Çin Tarihi* adlı eseri, Çin'in siyasi, askerî ve kültürel tarihine dair kapsamlı bir anlatı sunarak amacına büyük ölçüde ulaşmıştır. Yazar, Batılı okuyucu için Çin tarihini anlaşılır kılmaya çalışmış ve özellikle hanedan değişimleri, savaşlar ve felsefi akımlar üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak ekonomik yapı, halk kültürü ve kadınların toplumsal rolü gibi konuların yüzeysel ele alınması, eserin kapsamını sınırlamaktadır. Kitap, tarih meraklıları ve genel okuyucular için erişilebilir bir anlatım sunarken, akademisyenler ve derinlemesine araştırma yapmak isteyen tarih öğrencileri için bazı eksiklikler barındırmaktadır. Yerel Çin kaynaklarına yeterince yer verilmemesi ve Batı merkezli bakış açısı, akademik bir çalışma olarak ele alınmasını zorlaştırmaktadır. İlerleyen çalışmalarda, Çin'in ekonomik yapısı, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri, halk kültürü ve kadınların rolü üzerine daha detaylı araştırmalar yapılabilir. Ayrıca Grousset'nin Batı merkezli yaklaşımının eleştirel bir analizi

gerçekleştirilerek, Çin tarihini yerel kaynaklar ışığında yeniden değerlendiren karşılaştırmalı çalışmalar geliştirilebilir.

İslam Devlet Nazariyesi ve Dinî Siyaseti: Erken Memlûklar Dönemi

Yusuf Ötenkaya

İstanbul, Selenge Yayınları, 2024, 142 sayfa, ISBN: 978-625-6967-89-2.

Batuhan TAŞKIN*

Orta Dünya'nın siyasi güçlerinin meşruiyetlerini oluşturmasında din önemli bir etken olmuş; gerek sosyal gerek kültürel hayatta insanların yaşam tarzlarında, günlük işlerinde, ilgi alanlarında, tutum ve davranışlarında, inşa ettikleri şehirlerde ve okudukları kitaplarda etkisini göstermiştir. Bu etki, devlet yönetiminde de varlığını sürdürmüştür. Böylece din-devlet ilişkileri insanlık tarihinin her sürecinde önemli bir yer edinmiştir. Siyasi oluşumlar, hâkim oldukları coğrafyada etkisini arttırmak ve bölge devletlerine üstünlük kurmak adına dinî unsurları ön planda tutmuştur. Yusuf Ötenkaya tarafından kaleme alınan *İslam Devlet Nazariyesi ve Dinî Siyaseti: Erken Memlûklar Dönemi* adlı eserde, Memlûklar dönemi din-devlet ilişkilerinin yönetime olan etkileri ve İslam'ın ön plana çıkarılarak meşrulaştırıcı bir zemin üzerinde kullanılması hususu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda diğer İslam devletlerindeki durum ve anlayışlar da açıklanarak, okuyucunun mukayese yapmasına olanak sağlanmıştır.

Yazımıza konu olan eser; ön söz, sonuç ve kaynakça dışında dört bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır. Birinci bölüm "İslam'ın Tanrı, Toplum ve Devlet Nazariyesi" adını taşımaktadır. Modern öncesi dönemdeki İslami devlet anlayışlarını değerlendirirken Batı merkezli tarih anlatımından uzaklaşılması gerektiğini belirten yazar,

---

* Yüksek Lisans Mezunu, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, batuhantskn44@gmail.com

Hristiyan dünyasındaki gibi devlet-din ayrımının İslam coğrafyasında olmadığını aktarmıştır. Böylece dinin doğal ve ideal bir şekilde etkisini gösterdiğinin, devlet yöneticisinin Tanrı'nın meliki olduğunun ve yönetim anlayışının din-ahlak-toplum-devlet arasındaki ilişki çerçevesinde geliştiğinin altını çizmiştir. Bölümün ilk alt başlığı olan “Otoritenin Zorunluluğu” adlı kısımda, devlet yöneticilerinin liderlik vasıflarının yüksek ve güçlü olması gerektiği, aksi durumda iktidarının kimse tarafından umursanmayacağı ve kendisine itaat edilmeyeceği belirtilmiştir. “İmama (Halife/Sultan) İtaatin Sınırları” adlı ikinci alt başlıkta, Kur'an'da geçen ayetlerden (Nisa 4/176) hareketle itaat ve itaatsizlik üzerinden durulmuştur. Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserinden hareketle halife ile ümmet arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu ve iki taraftan birinin kötü olması durumunda diğer tarafın sabretmesi gerektiği aktarılmıştır. Yazar, tarihsel süreç içerisinde halifelik kurumunun gelişiminden bahsederken Abbâsîler döneminde halifelerin halktan uzaklaştığını ve evrensel bir kimliğe büründüğünü belirtmiştir. Böylece İslam devletlerinde tahta çıkan sultanlar, meşruiyetlerini onaylayarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tevâif-i Mülûk dönemi çerçevesinde bu görüşün tutarlılık payı bulunmaktadır. Zira İslam coğrafyasındaki siyasi yapının parçalanması ve birden fazla hanedanlığın ortaya çıkmasıyla halifelere idarede ortak çıktığı anlaşılmaktadır. Halifelerin ise bu durum karşısında dinî kimliklerini kullanarak, bu devletler üzerinde hâkimiyet kurmak istedikleri anlaşılmaktadır.

Birinci bölümün üçüncü alt başlığı olan “Halifenin Nitelikleri ve Seçilmesi” adlı kısımda Mâverdî, İbn Temiyye, Necmeddin Tarsûsî, Fahreddin Râzî gibi Memlûk müelliflerinin “*Halifelik Kureyş soyundan mı olmalıdır?*” sorusu çerçevesinde görüşleri aktarılmıştır. Kureyş soyunun ne derece etkisi olduğu tartışılmış ve dinî nazariyedeki durumu açıklanmıştır. “Halifenin Görevine Son Verilmesi” adlı dördüncü alt başlıkta, halifelerin güçlerini ve iktidarlarını egemen oldukları toplumlardan aldıkları üzerinde durulmuştur. Adil ve kötü bir yönetim olduğu takdirde halifelerin tahttan indirilebileceği belirtilmiştir. “Mâverdî ve Abbâsî İdaresinin Meşruiyeti” başlıklı beşinci alt başlıkta Mâverdî'nin görüşleri belirtilmiş ve soyu Kureyş'e dayanan herkesin halife olamayacağını altı çizilmiştir. Müellifin adalet kavramını ön plana çıkardığı ve adaletli olan kişilerin dinî, idari yönetimi elinde tutabileceği fikri aktarılmıştır.

Birinci bölümün altıncı ve son alt başlığı olan “Halifelik'in Tarihsel Süreçte Tasdik Makamına Dönüşmesi” adlı kısımda ise halifelüğün Abbâsîlerin siyasi anlamda etkisini kaybetmesiyle dinî bir kurum olarak varlık gösterdiği, diğer İslam hanedanlıklarına ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar itaat etmeleri gerektiği algısını oluşturduğu ve hükümdarlara onay verildiği takdirde

meşruiyetlerini kazandıkları vurgusu yapılmıştır. Hükümdarlar ise diğer devletler karşısında güçlü olmak ve hâkim oldukları coğrafyalarda kendilerinden önceki yönetimleri unutturmak adına bu durumu gerekli görmüşlerdir. Yazar, halifeliğin bu durumunu papalığa benzetmiştir. İki kurumun da, dinî işlev görmeleri dışında kendi dinlerine mensup yöneticilerin iktidarlarını onayladıkları bilinmektedir. Ancak iki kurumun farklılıkları da göz önüne alındığında, bu benzetmenin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Zira her iki kurumun bulunduğu coğrafyalar, geçirdiği tarihsel süreçler ve aldığı tehditler farklılık göstermektedir. İşlevsel olarak benzerlikleri olsa da iki kurum tam anlamıyla birbirlerine benzememektedir.

Kitabın ikinci bölümü olan “Memlûk Devlet Nazariyesi” başlığının ilk alt başlığı olan “Eyyûbî Soyunun Meşruluğu Meselesi” kısmında, Memlûklerin meşruiyetlerini sağlamak ve iktidarlarını güçlendirmek adına uyguladıkları politikalara değinilmiştir. Beyaz köle anlamına gelen memlûk tabirinden dolayı köle kökenli olduklarının bilinmesi, yönetimde boşluklar doğurmuştur. İlk etapta asker olarak hizmet ettikleri Eyyûbîlerin gölgesinde kalarak, Şeçereddür adlı Türk soylu cariyeyi tahta çıkarmışlardır. Böylece yönetimde güçlü bir konum elde ederek rakiplerini ortadan kaldırmayı başarmışlardır. Yazar burada, kendinden önceki iktidarı unutturmak için bu politikayı izlediklerini aktarmış, Abbâsî halifesinin bir kadının iktidarını onaylamaması üzerine kendilerinden olan Aybeg’i tahta çıkarmaları da bu politikanın sonucu olduğunu belirtmiştir. Halifenin onayının alınmasıyla Abbâsîlerin gölgesine sığınmış ve meşruiyetlerini sağlam temeller üzerine oturtmuşlardır. Ne var ki halifeliğin onayının alınmasına rağmen Eyyûbî varlığından vazgeçememişlerdir. Yazar, Memlûkler arasında Eyyûbîleri destekleyenlerin olduğunu ve Mısır ümerasının da bu duruma sıcak bakmadığını alıntılamıştır. Aybeg’in tahta çıkışını *Türk istibdadı* şeklinde dile getirmelerinden dolayı Memlûklerin böyle bir politika uyguladığı ve doğru zamanı bekledikleri anlaşılmaktadır. Kanaatimiz, oluşturdukları iktidar ve güçlerini kaybetmemek adına böyle bir girişimde buldukları yönündedir. Böylece, zamanla Mısır ümerasını yanlarına çekmiş ve Eyyûbîleri destekleyen Memlûkleri de ortadan kaldırarak meşruiyetlerini kazanmışlardır.

İkinci bölümün ikinci alt başlığı olan “Halifelik Otoritesinin İnkırazı” adlı kısımda, 1258 senesinde Moğollar tarafından Abbâsî halifesinin öldürülmesi üzerine yaşanan boşluktan Memlûk Sultanı Baybars’ın yararlandığından ve halifelik kurumunu Mısır’da yeniden ihya etmesinden bahsedilmiştir. Memlûklerin ilk olarak Eyyûbî algısını, daha sonra da dolaylı olarak Moğol etkisiyle Abbâsî algısını yıktığını belirten yazar, dinî ve siyasi anlamda yönetimi tamamen kendi ellerine aldıklarını aktarmıştır. Ötenkaya’nın bu tespiti son derece doğrudur. Zira kendinden önceki iktidarı unutmak için yine o iktidarı kullanan Memlûkler, dinî açıdan da

İslam coğrafyasının lideri olmuşlardır. Böylece Abbâsî halifelerini istedikleri gibi yönetmiş ve otoritelerini üzerlerinde hissetmişlerdir. Ayrıca bu dinî gücü dış politikalarında da iyi kullanarak, hâkim oldukları bölgede egemenliklerini sağlamışlardır.

İkinci bölümün son alt başlığı olan “Devlet Nazariyesinde Kırılma: Adaletin Zorunluluğu İlkesi” adlı kısımda ise meşruiyetin sağlam bir şekilde oluşması için adalet algısının varlığından bahsedilmiştir. Yazar, Moğollara karşı oluşturulan cihat anlayışının temelinde bu adalet kavramının yattığının altını çizmiştir. Ancak burada, Moğollara uygulanan siyaseti ve savaş durumunu sadece cihat kavramı üzerinden açıklamak eksik bir yaklaşım olacaktır. Memlûklerin, bölgesel varlıklarını, meşruiyetlerini, askerî ve iktisadi durumlarını tehdit eden ve derinden sarsan bu tehlike karşısında düzeni sağlamak adına adalet algısı üzerinden hareket ettiklerini düşünmekteyiz. Böylece adalet ve cihat kavramlarının ön planda tutulmasıyla Abbâsî hilafeti üzerindeki değişim gerçekleştirilmiş, halifenin sadece Kureyş’ten geldiği anlayışıyla *halifeye itaatsizlik, Allah’a itaatsizliktir* algısı ortadan kaldırılmıştır. Sonuçta yazarın da belirttiği gibi, Memlûklerle birlikte hilafet kavramı büyük bir değişime uğramış ve ilerleyen dönemlerde de bu hâliyle varlık göstermiştir.

Eserin “Devletin Unsurları” başlıklı üçüncü bölümünde, Memlûk yönetimindeki *din-asabiyet, din-siyaset* ve *otorite-iktisat* ilişkileri açıklanmıştır. Asabiyet kavramı çerçevesinde Mısır yönetiminin ortak bir paydada birleştirilmesi amaçlanmıştır. Böylece sistemlerini İslam coğrafyasının koruyucusu adı altında hareket ederek oluşturdukları aktarılmıştır. “Din ve Asabiyet” adlı alt başlıkta, Memlûklerin dini kullanarak politikalarını oluşturduklarının altı çizilmiş, hem zenginleşmek hem de iktidarlarını kullanmak için dini bir kılıf olarak kullandıkları açıklanmıştır. Bu görüşün doğru olduğu kanaatindeyiz. Memlûklerin kuruluşları sırasında kendilerini bir yere bağlamaları, yönetimi bırakmak istememeleri ve köle kökenli olduklarını unutturmak istemelerinden dolayı dinî unsurları ön plana çıkardıkları aşikârdır. Bununla birlikte adalet, devlet düzeni ve varlığı korunarak toplumun bir arada tutulması da sağlanmıştır.

Üçüncü bölümün ikinci alt başlığı olan “Din ve Siyaset” adlı kısımda, kültür dini kavramı doğrultusunda dinin siyaseti tamamladığı tezi tartışılmıştır. Başta dönemin müellifleri olmakla birlikte modern araştırmacıların ortaya koyduğu fikirler açıklanmış ve eleştiriler bir süzgeçten geçirilmiştir. Bernard Lewis’in de fikri olan dinin politik olması fikri kabul edilmiş ve siyasetin de dini tamamladığı savunulmuştur. İyi bir yaşam için devletin şart olduğu ve din ile siyasetin devleti tamamladığı öngörülmüştür. İbn Teymiyye ve İbn Cemaâ gibi dönemin müelliflerinin

görüşlerinden hareketle, iyi bir hükümdarın ve devletin asıl amacının, dini yücelterek meşruiyet kazanmak olduğu algısı ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümün “İbn Haldûn’un Nedensellik Teorimi” adlı üçüncü alt başlığında, dönem içerisinde İbn Teymiyye ve İbn Cema’ın düşünce yapısına aykırı tutumların da varlığından bahsedilmiştir. Böylece İbn Haldûn’un din olmadan da devletin var olacağı görüşünden yola çıkılarak, tarihsel nedensellik anlayışı anlatılmıştır. Ayrıca dinden ziyade asabiyet kavramının devleti ayakta tuttuğu aktarılmıştır. Bölümün son alt başlığı olan “Otorite ve İktisat” kısmında ise dini korumak için siyasi anlamda varlıklı olmanın gerekliliğinden bahsedilmiştir. Siyasi anlamda var olabilmek içinse iktisadi yapının güçlü olması ve halkın da vergilerden hoşnut olması gerekliliğinin önemi vurgulanmıştır. İbn Haldûn’un fikirlerinden hareketle, devletin varlığının asabiyet ve dinin yanında iktisada da bağlı olduğu görüşü ortaya atılmıştır. İktisadi anlamda var olamayan bir devlet ya da topluluk, siyasi açıdan da varlık gösteremeyecektir. Memlûklerin de asabiyeti ve dini sağladıktan sonra varlıklarını sürdürmek adına ekonomilerini güçlendirmeleri gerekmektedir. Bu durumda, yazarın ortaya attığı görüşün haklılık payının yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Kitabın “İktidarı Pekiştirme Araçları” başlıklı son bölümünde ise *nizam-ı âlem*, *darü’l-adl*, *Hicaz hamiliği*, *Memlûklerde apokaliptik eğilimler* gibi kavramlar çerçevesinde mimari yapılar, evliyaya bakış, İslam dünyasındaki cihat anlayışı ile Memlûklerin cihat anlayışını nasıl siyasallaştırdıkları üzerinde durulmuştur. Memlûklerin *nizam-ı âlem* anlayışının düzeni sağlamak anlamına geldiği ve *darü’l-adl* gibi kurumlarla adaleti sağlayarak mutlak egemenliği temin ettikleri aktarılmıştır. Ayrıca dinî metaforu da ön plana çıkararak kutsal hamiliği bunun üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Kâbe örtüsünün değişimini üstlenmeleriyle dinî açıdan meşruiyetlerini sağlamışlardır. Böylece dinî egemenlik çerçevesinde köle kökenlerini de unutturmayı amaçladıkları söylenebilir. Yazar, Memlûklerin bu politikada başarılı olduğunu ve Timurlular, Resûlîler ile Osmanlıların bu politikaya meydan okuduğunu belirtmiştir. Burada devletlerin yönetimlerini oluşturmak ve hâkimiyetlerini sağlamak adına dini kullandıkları anlaşılmaktadır. Özellikle Osmanlıların, Mısır’a egemen olduktan sonraki süreçte uyguladığı politikalar bu tutumu desteklemektedir.

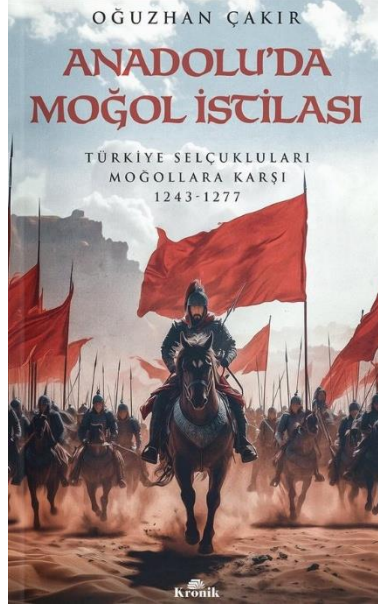
Apokaliptik yaklaşımlar çerçevesinde kıyamet alameti olarak nitelendirilen Moğol istilasına karşı büyük zafer kazanan Memlûkler üzerinden kehanete dayalı anlatımlar oluşturulmuştur. Böylece ilahi destek çerçevesinde Memlûk sisteminin kurulduğu ve sultanların başarılı olduğu imajı verilmiştir. Dinin etkisi çerçevesinde de köle kökenli olduklarını unutmayı amaçladıkları, bu bölüme konu olmuştur. Yapıtılan mimari eserlerde de köle kökenlerini unutturmayı

amaçladıklarını belirten yazar, en-Nâsır Muhammed'in iktidarında anıtsal eserler inşa ettirdiğini belirtmiştir. Mimari faaliyetleri ayrıca, iktidarlarını güçlendirmek için de kullandıklarının altını çizmiştir. Sosyal yapı içerisinde meşruiyetlerini arttırmak adına, Eyyûbî destekçisi olan ve topluma onları hatırlatan Şafilere karşı harekete geçilmiş, etkileri kırılmıştır. Böylece Memlûk destekli Sünni sınıfının oluşturulduğu da açıklanmıştır. Yazar burada, özellikle dinî zümrelerden fıkıh alanında yararlandığını ancak meşruiyetin sağlanması adına tasavvuf ehline daha fazla destek verildiğini vurgulamıştır. Başta Vefailer gurubu olmak üzere tasavvuf ehlinin zor zamanlarda insanları bir arada tutması ve manevi destek vermesinden ötürü bu durumun söz konusu olduğu düşünülmektedir. Son olarak cihat kavramı çerçevesinde Memlûklerin siyasi politikaları üzerinde durularak, Haçlılara ve Moğollara karşı verilen mücadelede dinî bir zeminin oluşturulduğu anlatılmıştır. Moğolların Müslüman olmaları bile iki devlet arasındaki çatışmaların cihat olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Böylece Memlûklerin siyasi, dinî ve iktisadi çıkarları doğrultusunda dini bir araç olarak kullandıkları, meşruiyetlerini bu temel doğrultusunda sürdürdükleri anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, toplulukların ortak gayeleri sonucunda meydana gelen devletlerin iktidarlarını sağlamlaştırmak adına çeşitli girişimleri olmuştur. Bunun için meşruiyeti sağlamlaştırma, teşkilat meydana getirme, iktisadi ve askerî açıdan güçlü bir konuma yükselme gibi birçok basamağın bir araya gelmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, yazımıza konu olan eserin içeriğinde Erken Memlûkler olarak nitelenen Bahrî Memlûklerin hâkimiyet döneminde dinin önemli bir unsur olarak kullanıldığı ve egemenliklerini sağlamak adına önemli bir işlev gördüğü ortaya konulmuştur. Bölgesel hâkimiyet ve mücadeleler çerçevesinde din ile devlet arasındaki münasebetler anlaşılır bir şekilde aktarılmıştır. Memlûklerde dinî söylem, bölgedeki meşruiyetlerini arttırıcı bir unsur olmuştur. Siyasi oluşumun halk tarafından kabul edilmesi ve kendinden önceki gücün unutturulması adına hangi ölçütlerin gerektiği, bunun devlet nazariyelerinin oluşumunda nasıl bir katkısının olduğu, teori ve uygulamada ne gibi farklılıkların meydana geldiği, sosyoloji-zihin-psikoloji üçgeninde dinin etkisi gibi birçok konuya açıklık getirilmiştir. Ancak burada din ile siyasetin çıkarlarındaki farklılıklar ve çatışmalar üzerinden de bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Kanaatimizce, dinin meşru bir zemin oluşturmasına rağmen siyasi çıkarların ön planda olduğu bu düzende, Memlûk yönetim anlayışını benimsemiş kişilerin fikirleri kabul edilmiştir. Bu çerçevede yapılan çalışma oldukça önemli bir yer tutmakla birlikte, eksiklikleri de bulunmaktadır. Din, toplumun ve devletin temelini oluşturmuş ancak Memlûklerin dış ilişkilerini belirleyen bir konumda olmamıştır. Zira cihat kavramı çerçevesinde savaşların, meşruiyet kazandırmasına rağmen izlenen siyasette etkisinin olmadığı görülmektedir. Yapılan ticari antlaşmalar çerçevesinde değerlendirildiğinde,

dinî çıkarlardan ziyade devletin ihtiyaçları ön planda tutulmuş, devletlerin ve tüccarların dinine bakılmamıştır. Bu doğrultuda din, iç siyasette daha etkin olmuş ve toplumu bir arada tutarak meşruiyeti sağlamıştır. Eser; Memlûk devlet teşkilatı, din ilişkileri ve iktidarın sağlamlştırılması sürecine yeni bir soluk getirmektedir.

Anadolu'da Moğol İstilasası: Türkiye Selçukluları Moğollara Karşı 1243-1277

Oğuzhan Çakır

İstanbul, Kronik Kitap, 2024, 256 sayfa, ISBN: 978-625-6228-39-9.

Serdar Kaan DURAN*

Anadolu'da Moğol İstilasası kitabının yazarı Oğuzhan Çakır, 2009'da başladığı Gazi Üniversitesi Tarih Bölümünden 2013'te mezun olmuş, 2015'te başladığı yüksek lisans eğitimini ise 2017'de tamamlamıştır. 2018'de Ankara Üniversitesi DTCF'de doktora eğitimine başlayan Oğuzhan Çakır, doktora tezini 2024'te savunarak doktor payesini elde etmiştir. Yazar, ileri seviyede Farsça ve Arapça, orta düzeyde İngilizce ve Ermenice bilmektedir. Selçuklular ve Ermeniler başta olmak üzere, Orta Çağ tarihiyle alakalı muhtelif konularda tercümelere, makalelere ve bildirimlere bulunmaktadır. Müellifin, Aralık 2024'te *Kronik Kitap* tarafından yayımlanan söz konusu eseri 256 sayfadan oluşmaktadır. Kitap; ön söz, giriş ve sonuç bölümlerinin dışında 4 ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde (s. 11-20) müellif, ilk olarak Mikail ile Arslan Yabgu soyunun ortak atası olan Selçuk Bey ve babası Dukak'ın, Oğuz Yabgu Devleti içerisindeki konumundan bahsetmiştir. Devam eden süreç içerisinde Selçuk Bey'in, Oğuz yabgusu ile yaşadığı sıkıntılar sonucunda başkent Yengikent'ten Seyhun Irmağı kenarında bulunan Cend kentine göç ettiğine ve bu göçün geniş bir coğrafyada kendini kabul ettiren bu Türk-İslam devletinin teşekkülüne imkân sağladığına değinmiştir. Müellifin, giriş bölümünde Büyük Selçuklu Devleti'ne dair bahsettiği

---

* Lisans Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara, duran.serdar@ogr.hbv.edu.tr

esas husus, Selçukluların Anadolu üzerindeki ilerleyişi olmuştur. Selçuklular için bir mefkûre hâline gelen Anadolu, hem manevi anlamda hem de stratejik olarak büyük önem teşkil etmektedir. Çağrı Bey ile başlayan bu süreç, oğlu Sultan Alp Arslan döneminde gerçekleşen Malazgirt Meydan Muharebesi (1071) ile farklı bir boyuta erişmiş; Malazgirt zaferi sonrasında Türkmenlerin desteği ve Selçuklu komutanlarının öncülüğüyle ilk Anadolu Türk devletleri kurulmuştur (1072’de Saltuklular, 1080’de Danişmendliler, 1080’de Mengücekliler, 1102’de Artuklular). Müellifin de bahsettiği gibi, bunlar arasında en önemli tarihî görevi hiç şüphesiz Türkiye Selçuklu Devleti (1075) üstlenmiştir. Gelişme kısmında, eserin ana konusu olan Türkiye Selçuklu Devleti’nin banisi Süleyman Şah’tan (1075-1086) I. Alaeddin Keykubad’a (1220-1237) kadar başa geçen hükümdarlarla yönettikleri dönemlerden bahsedilmiş ve giriş bölümü, Türkiye Selçuklularının mali, ticari, siyasi, idari yönden iyi geçirdikleri ve Anadolu’da gerçekleştirdikleri yeniliklerin olduğu dönemlere değinilerek tamamlanmıştır.

“Moğolların Zuhuru” başlıklı birinci bölüm (s. 23-54), dört alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlıkta, Moğol Hakanı Cengiz Han ile Harezşah Sultanı Muhammed Harezşah’ın arasındaki siyasi ilişkilerin gelişimi aktarılmıştır. İki hükümdar arasındaki ilişkiler elçi görüşmeleri vasıtasıyla başlamıştır ve Muhammed Harezşah esasen burada Moğolları tanımak ve sınamak gayesindedir. İlk görüşmede pürüzlerin çıkması iki devletin ilişkilerini bozmuş ve ufukta savaş hâli belirlemiştir. Sultan Muhammed Harezşah, yaptığı stratejik hataların doğurduğu tabii sonuç itibarıyla daha hızlı, atılgan ve süvari birliklerine sahip Moğolların gazabından kurtulamamıştır. İkinci alt başlıkta, Harezşahların haritadan silinmesiyle birlikte Moğol toprakları genişlemiş ve Anadolu’ya kadar uzanmıştır. Bu durumun bir felaketi getirebileceğini önceden sezen Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Alaeddin Keykubad, gerekli tedbirleri almaya başlamıştır. Yazar bu tedbirleri olay örgüsü ve maddeler hâlinde, aynı zamanda Sultan’ın izlediği ilmi siyasetle birlikte aktarmıştır. Üçüncü alt başlık ise Sultan I. Alaeddin Keykubad’ın zehirlenerek vefat etmesi sonrası tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemini baz almaktadır. Burada özellikle, yılan kadar sinsi, gölge kadar sessiz bir şekilde hedeflerine doğru ilerleyerek Türkiye Selçuklu Devleti yönetimini ele geçirmek maksadı taşıyan Vezir Sadettin Köpek’in entrikalarına değinilmiştir. Dördüncü ve son alt başlıkta, Sultan Alaeddin’in vefatından sonra Türkiye Selçuklu Devleti’nde meydana gelen yönetim zafiyeti ve istikrarsızlığının yol açtığı içtimai ve iktisadi nedenlerin baş gösterdiği sıkıntılar anlatılmıştır. Bu başlık altında özellikle devletin bulunduğu hâlin getirdiği tabii sonuçlardan Babailer İsyanı’na (1239-1240) değinilmiştir. Son olarak isyanın bastırılması ve Babai İsyanı’nın öncüsü Baba İlyas’ın kısa şeceresinden bahsedilerek mevzubahis birinci bölüm tamamlanmıştır. Bu

bölümde umumiyetle Moğol istilası öncesindeki Anadolu'nun sosyal, içtimai ve ekonomik hâlimden, ayrıca işgalin önünü açacak musibetlerin neler olduğundan söz edilmiştir.

“Moğol Hâkimiyetine Karşı Türkiye Selçuklu Devleti Sultanlarının ve Devlet Adamlarının Tutumları” başlıklı ikinci bölüm (s. 57-123), sekiz alt başlıktan oluşmakla beraber, eserde en uzun işlenen konu başlığıdır. Bir önceki başlıkta da aktarıldığı üzere II. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. Alaeddin Keykubad'dan aldığı mirasa sahip çıkamamış ve merhum sultanın devrinde alınan bütün güvenlik önlemlerini ve siyasi ilişkileri mahvetmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin zayıf yönetimi ve devletin yaşadığı sıkıntılar üstüne ziraat, ticaret ve madenlerin çokluğuyla birlikte toplumun refah seviyesindeki zenginliğiyle bilinen Anadolu, Moğolların iştahını kabartmıştır. Moğollar, 1243 senesinde Anadolu'ya ilk adımlarını atmış ve Erzurum'u muhasara altına alarak ele geçirmiştir. Erzurum'un, Baycu Noyan komutanlığındaki birliklerin eline düşmesi, Anadolu'nun işgal sürecinin ve Köseadağ Muharebesi'ne giden yolun başlangıcı olmuştur. Müellif, Erzurum ve Köseadağ'da alınan mağlubiyetlerin nedeni olarak Keyhüsrev'in, Keykubad zamanında yapılan güvenlik politikalarını tamamen terk etmesinden dolayı yegâne sorumlu olduğunu belirtmiştir. Köseadağ Savaşı ve Türkiye Selçuklularının düştüğü içler acısı hâl aktarılırken, onları bu hâlden bir nebze olsun kurtaran Vezir Müezzibüddin'e, Moğol hükümlerine altına giren Selçukluların izleyeceği yeni politikalar ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in son dönemlerine değinilmiştir. Geriye kalan diğer alt başlıklarda ise özellikle, Keyhüsrev'den sonra tahta çıkan II. İzzeddin Keykavus döneminde Moğol hükümlerine altına olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan gelişmeler (yöneticiler arasındaki rekabetler, taht kavgaları, Moğollarla vasallık ilişkileri, devletin kardeşler arasında taksim edilmesi...) aktarılmış ve son kısımda, Moğolların zaman içerisinde tahakkümünü arttırmasında değinilerek bölüm tamamlanmıştır. Bu bölümde genel olarak üzerinde durulan husus, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tedbirsiz ve rahat politikalarının hâlihazırda iç karışıklıkların olduğu Anadolu topraklarında asayişsizliğin ve otoritenin kaybolmasına, bu durumun da hudut kapılarına kadar dayanan Moğolların lehine sonuçlanmasına değinilmiştir.

“Moğol Hâkimiyetine Karşı Türkmen Ayaklanmaları ve Pervane Muineddin Süleyman'ın Ölümü” başlıklı üçüncü bölüm (s. 127-174), yedi alt başlıktan oluşmaktadır. Bu Türkmen isyanları, II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaeddin Keykubad'ın gerek ortak yönetim dönemleri gerekse aralarında taht mücadelelerinin verildiği dönemleri içermektedir. İlk mevzubahis olan isyan Türk Ahmed İsyani'dir (1249). Dönem kaynaklarınca fazla detay verilmeyen bu isyanın Denizli yöresinde çıkmış olabileceği düşünülmektedir. İsyanın çıkışında yatan temel neden, Türk Ahmed'in Türkiye Selçuklu tahtında hak iddia

etmesidir. Üç ay gibi kısa bir sürede isyan bastırılmıştır. İkinci olarak aktarılan isyan Oyuz Melik Ayaklanması'dır (1249). Bu ayaklanma hakkında da çok detaylı bilgi yer almamaktadır. Lakin yazarın burada kaynak edindiği dönem müelliflerinin aktardığı bilgilere göre, devletin zirvesindeki kişilerin bu isyanda görevlendirildiği görülmüştür. Hâliyle bu isyanın küçük çaplı bir harekât olmadığı ve önem taşıdığı aktarılmıştır. Üçüncü olarak aktarılan isyan Ağaç-eri Türkmenlerinin ayaklanmasıdır (1256). Müellif ilk olarak, Ağaç-eri olarak adlandırılan bu Türkmen topluluğunun şeceresinden bahsederek, isyanın dayanak noktasına ve gelişim sürecine katkı sunmuştur. İsyana Maraş bölgesinde, 1256 senesinde ortaya çıkmış; II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın arasında yaşanan taht kavgaları ve Baycu Noyan'ın Anadolu Seferi'ne çıkmasından biraz önce olmuştur. Çıkan isyana karşı Vezir Kadı İzzeddin harekete geçse de Baycu Noyan'ın Anadolu'ya geldiği haberi üzerine Konya'ya geri dönmüştür. Daha sonraları II. İzzeddin Keykavus, Ali Bahadır adlı komutanını Malatya bölgesinde bulunan isyancıların üzerine göndermiştir. Malatya'ya gelen komutan, isyanın yıkımlarını gördükten sonra derhâl isyancılar üzerine hareket ederek liderlerinden birini yakalamış ve böylece ilk darbeyi vurmuştur. İkinci darbe ise 1261-1262'de İlhan Hülegü'nün gönderdiği 20 bin kişilik Moğol ordusuyla vurulmuş ve Ağaç-eri topluluğundan birçoğu öldürülüp bir kısmı da esir alınmıştır. Diğer bir isyan, Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefeddin'in ayaklanmasıdır (1276). Bu ayaklanmayı tetikleyen esas neden, II. İzzeddin Keykavus'un Moğol hanı karşısında kötü duruma düşmesiyle kaçmasına neden olan ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinde birinci derecede rol oynayan Hatiroğulları ile Selçuklu vezirlerinden Mühezzebüddin Ali ed-Deylemi'nin oğlu olan Muineddin Pervane'nin arasındaki müttefik ilişkisinin bozulmasıdır. Gelişmeler sonucunda Hatiroğlu'nun izlediği yanlış strateji onu çıkmaza sürüklemiş, kendisinin ve taraftarlarının ölümüne neden olmuştur. Bunların dışında, Moğol istilasına karşı gösterilen tepkilerin birer sonucu olarak Karamanoğlu Mehmet Bey'in harekâtı ve Siyavuş'un isyanı (1277), Kızıl Hamid İsyanı (1277), Pervane Muineddin Süleyman'ın izlediği ikili siyaset ve ölümünden bahsedilerek bölüm tamamlanmıştır. Bölüm ve başlıkları incelendiğinde varılacak genel kanı şudur: Anadolu'da artan Moğol tahakkümüne karşı Türkmenlerin ve devlet adamlarının tepkileri ve çözüm arayışları kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Türkmen isyanlarının, Moğol tahakkümüne karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı ve bölgedeki siyasi dengeyi nasıl etkilediği detaylı bir şekilde incelenmiştir.

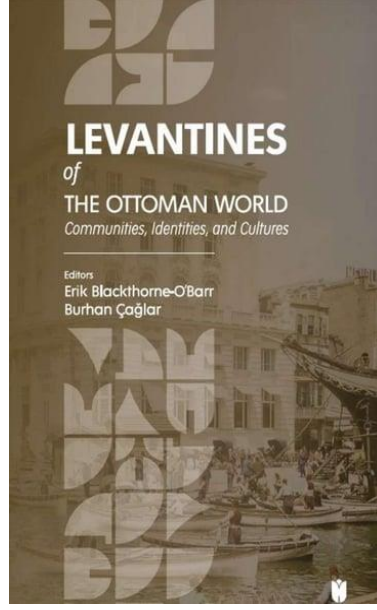
“Ahi ve Mevlevilerin Düşünce Sistemleri ve Moğol Hâkimiyetine Karşı Tutumları” başlıklı dördüncü ve son bölüm (s. 177-232), on iki alt başlıktan oluşmaktadır. Müellif, başlıktan da belli olduğu üzere Anadolu'da tasdik bulan iki büyük dinî yapıyı (Ahilik ve Mevlevilik) konu almıştır. Önce Ahileri tanıtmaya başlamış ve Ahi kelimesinin kökenini incelemiş, sonrasında

Ahilik teşkilatının nasıl kurulduğuna, kurucusu Ahi Evren'e ve teşkilat yapısına değinmiştir. Kurumun yalnızca ekonomik ve sosyal bir kurum olmadığı, aynı zamanda tekke ve zaviyelerde bireyin ahlaki ve dinî gelişimini arttırmaya yönelik çalışmalarda bulunulduğu ele alınmıştır. Başta Kayseri kenti olmak üzere Anadolu'da nüfuzu artan bu yapı, Türkiye Selçuklu Devleti'nin birçok siyasi ve askerî vakalarında (taht kavgaları, Moğol akınları vb.) da yer almıştır. Müellif, Ahiler hakkında son olarak, Türkiye Selçuklu Devleti'nde Ahilerin yer aldığı askerî harekâtları aktarmış ve bu kısmı tamamlayıp, Anadolu'da yüksek nüfuza sahip bir diğer dinî yapı olan Mevlevilerden bahsettiği alt başlığa geçmiştir. Mevleviler kısmının başlangıcında, Mevlevilik akımının kurucusu Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled'in yaşamına değinilmiştir. Onun Harezmşah Muhammed ile olan ilişkilerinin bozulması sonucunda Anadolu'ya göçü ve Türkiye Selçuklularıyla ilişkileri ele alınmıştır. Mevlana'nın hayatına da değinildikten sonra, kamuoyunda ve akademik mecrada tartışma konusu olan, Mevlana'nın Türklere karşı tutumu ve Mevleviliğin din anlayışıyla Ahilerin bu anlayış hakkındaki tepkileri iki ayrı başlık altında işlenmiştir. Yazar, kurumu toplumsal açıdan incelemenin ötesine geçerek, devletlerle olan ilişkilerine de değinmiş [Mevlevi-Selçuklu İlişkileri (s. 210-224) ve Mevlevi-Moğol İlişkileri (s. 224-232) başlıkları] ve son bölümü Moğollarla olan ilişkilerini anlatarak tamamlamıştır. Bölümde genel itibarıyla, Ahilik ve Mevlevilik gibi dönem Anadolu'sunun iki önemli dinî yapısının düşünce sistemlerinin ve Moğol hâkimiyetine karşı tutumlarının detaylı bir şekilde incelendiği değerlendirilmektedir. Ahilik teşkilatının sosyal, ekonomik ve dinî boyutlarıyla Mevlevilik akımının Ahilik teşkilatı, Türkiye Selçukluları ve Moğollarla ilişkileri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Müellif, her iki yapının da dönemin siyasi ve sosyal dinamiklerine etkisini dönem kaynaklarıyla temellendirerek sunmuştur.

Yazar, sonuç bölümünde (s. 233-239), Türkiye Selçuklu Devleti'nin tarihi, iç ve dış tehditlerle mücadelesi, ekonomik kalkınma, siyasi istikrar sağlama ve Moğol hâkimiyetine karşı direnişi gibi önemli olayları genel bir anlatımla ele almış ve eserini tamamlamıştır.

Genel bir değerlendirme yapmak icap ederse, malumdur ki Türklerin, buldukları coğrafyadan göçlerinin ilk dalgası olan Kavimler Göçü; Türk, Avrupa ve dünya tarihine olan büyük etkisiyle tarihe geçmiştir. Lakin bu göç kadar mühim bir hadise daha vardır ki Küçük Asya'ya Türklerin yerleşmesi sürecine hız kazandırmıştır: Moğol istilas. Türk tarihinde önemli bir yeri olan bu ikinci göç hareketi, Anadolu'da Türk yerleşiminin kesin suretle oturmasında büyük pay sahibidir. İşte bu eserde, göç dalgasının başlamasına sebep olan Moğol istilasına dair, genellikle dönem kaynakları olmak üzere konu hakkında yazılmış ikincil kaynakların da aktardığı bilgiler

ışığında, Anadolu'nun 1243-1277 senelerini kapsayan zaman dilimi anlatılmıştır. Yazar, umumiyetle dönem kaynaklarından yararlanarak, eserini dönem müelliflerinin kaleminden çıkan bilgilerle taçlandırmıştır. Hlusa bu eserin, Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıkım sürecine götüren elim hadisenin yaşattığı tahribatı ve bu sürecin aynı zamanda günümüz Türkiye coğrafiyasının bugünkü şeklini almasındaki payını anlamamız adına yardımcı kaynaklar arasında yerini alabileceğı kanısındaım.

Levantine of the Ottoman World: Communities, Identities, and Cultures

Ed. Erik Blackthorne-O'Barr, Burhan Çağlar

İstanbul, Ibn Haldun Press, 2023, 335 pages, ISBN: 978-625-649-160-1.

Ufuk ÖZESMER[†]

Levantine of the Ottoman World Communities, Identities and Cultures is a collection of nine unique studies edited by Erik Blackthorne-O'Barr and Burhan Çağlar under three main headings (Communities, Identities, and Culture) and published by Ibn Haldun University Press (IHU) in 2023.

The book begins with an extensive and comprehensive literature review by one of the editors, Eric Blackthorne-O'Barr, "From Compradors to Cosmopolitans: Historiographic Currents in Contemporary Levantine Studies." The author introduces the basic questions in Levantine studies: Who Levantines were in the past, who they are now, and who they are likely to be. The writer continues by describing the past and present of Levantine studies, as well as the prevalent paradigms and concepts. According to the author, "total histories," world systems, cosmopolitanisms, convivialities, globalities, borderlands, crossed histories, entanglements, and encounters are central concepts to Levantine studies. On the other hand, as the author explains, there have been two major paradigms in Eastern Mediterranean History and Levantine studies, and there were "world system analyses and cosmopolitanism." Stating that the analytical fragility of these paradigms has emerged in recent years, the author emphasizes that in the world system theory which was the dominant paradigm in Mediterranean and Levantine studies from the 1970s to the 1990s, Ottoman Levantines were considered the most important comprador "class" that enabled the non-capitalist Ottoman economy to penetrate the capitalist European economy. On the other hand, the works of Daniel Goffman, Elena Frangakis-Syrett, Roger Owen, and Fatma Müge Göçek,

---

[†] PhD Student, Middle East Technical University, Ankara, ufukozesmer@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5389-9230.

which are characterized as transitional studies in the early 1990s, deepened and expanded the world system paradigm. The author emphasizes that there was a paradigm shift in Levantine studies towards the end of the 1990s and that classes and the world system were replaced by concepts associated with cosmopolitanism such as culture, identity, hybrid identities, urban culture, and so on. However, according to the author, the academic hegemony of cosmopolitanism could only last until the early 2010s, when global financial crises and the Arab Spring forced the academic community to re-evaluate classes, subalterns, and economic imperialism within the framework of the Levantines and the Mediterranean. As the author emphasizes, in recent years there has been an increase in neo-Braudian studies that take the Mediterranean as a unit of analysis, academic studies that reconsider the Levantines and the Mediterranean from an imperial perspective, studies on the epistemological legacies of the Levantines, and biographical studies that reveal the complexities of Levantine culture and societies, with memoirs and diaries published in recent years.

In the last part of the Introduction, the author argues that collective work that brings together scholars with different perspectives, methodological approaches, and conceptual frameworks and builds meaningful relationships between them has shaped Levantine studies and that academic collaboration has oriented the evolution of Levantine studies. Finally, the author reviews and introduces nine different articles in three different sections of the collection, highlighting that the articles in the “Communities” section focus on the question of how social networks and ties of affiliation emerge and are consolidated; the articles in the “Identities” section are analyses of processes of self-fashioning and self-definition; and finally, the articles in the “Biographies” section have a strong emphasis on the micro-scale examination of individual lives and a methodological focus on the broader historiographical and theoretical implications of their particular perspectives and narratives.

The first article of the Communities section is “Marginality and Boundary-Making Among Latins of 19th century Ottoman Istanbul” by Gabriel Doyle. The main sources of the research are the correspondence, memoirs, and letters of missionaries in Istanbul. In his study, Doyle attempts to determine which groups or societies were included or excluded from the Latin configuration of nineteenth-century Istanbul through the concepts of marginality, inclusion, and exclusion. The author begins by emphasizing that there is an “archival bias” in the assumptions that the Levantines of Istanbul were merchants and diplomats who lived a prosperous life thanks to the capitulations. Then, in addition to the ethno-confessional, ethno-linguistic, self-identification, and imperial identification methods used to define Levantine identity, the writer touches upon the concepts of “boundary-making” and “boundary maintenance” and builds his study on these two concepts. According to the author, understanding those who are considered marginal means determining the boundaries of Latinity.

Focusing on the change in the face of Galata and Pera with the Slavic, Croatian, and Maltese immigration and the nationalist tendencies of these ethnic groups and their association with crime, prostitution, and moral decadence, the author brings an answer to the question of who Latins were not. Moreover, the

author emphasizes that the poorer workers residing in the Uskudar region lost their Catholic identity through inter-denominational marriages and that the marginalization of families formed by the marriages of people belonging to Orthodox and other churches worried the Catholic Church and made it difficult to identify these families with a religious identity. Finally, the author emphasizes that the fact that railway workers living in the suburbs of Istanbul wanted to send their children to German-language schools and rejected French, the dominant language of Istanbul's Latin Catholicism, and the Francophone priest in favor of a German-speaking priest was interpreted as marginalization by the Catholic authorities. From this point of view, the author identifies the limits of the Latin configuration and the ways of not being marginalized as obeying the representative of the Vatican in religious celebrations, being connected to the French language, sending their children to French-medium missionary schools, and being closely associated with the French community, marrying only Roman Catholics in choosing a spouse and not having nationalist tendencies.

The second article in the Communities section is “Mediterranean Criminal Networks: Diplomacy and Illicit Connections Between Constantinople and the Italian Peninsula (1856-1861)” by Giorgio Ennas. This study investigates an inter-imperial counterfeiting gang that had a great number of Italo-Levantine members operating in the Ottoman Empire. Main sources of the study are the correspondence between Rüstem Bey, chargé d'affaires in Turin, and Sigmund Spitzer Efendi, chargé d'affaires in Naples, with the Ottoman government. It examines the diplomatic relations, cooperation, and developing ties between the Ottoman Empire and the Italian city-states through this gang organization. In his study, Ennas discusses how such counterfeiting operations undermined Ottoman financial reform and legitimacy, how Ottoman diplomacy attempted to cooperate with Italian governments to counter such illegal operations, and how counterfeiting operations initiated international diplomatic collaborations and began a new era in Ottoman-Italian relations. In addition, by touching upon the cooperation of Ottoman diplomats Rüstem Bey and Sigmund Spitzer Efendi with the Italian authorities, the intensive efforts made to bring the perpetrators to justice, the failure of some of these efforts, the author sheds light on a period that can be considered a turning point in Ottoman-Italian relations. Thus, it addresses the economic, diplomatic, and legal dimensions of counterfeiting activities, offering valuable insights into the interplay of crime and international diplomacy.

The third and last article in the Communities section is “Dilemma and Risk Among Smyrna’s British Levantine Community: September-November 1922” by Joanna Hyslop. Hyslop's article closely looks at the British Levantine community's experiences during these years concerning Smyrna's 1922 fire and the social, political, and individual events that ensued. Looking at the impact of political and social upheavals in the closing stage of the Greco-Turkish War, the article addresses the conundrums experienced by such a community during evacuation and complications arising out of returning to the city afterward. Hyslop provides a comprehensive analysis by combining individual and social perspectives centering on the biography of his grandfather, Charles Dobson, a priest in the Anglican

church of Smyrna at the time. The article mentions uncertainty in the society during a period starting with the retreat of the Greek army in Anatolia. Hyslop draws on a variety of primary sources, including official naval and consular reports, personal letters, diaries, and testimonies, to create a multidimensional narrative. These documents allow us to understand both individual experiences and social collapse. Examining the correspondence and diaries between September 9, 1922, and November 1922, the author shows how and to what extent senior British officials and the Anglican church were concerned with the safety of life and property of the British Levantine community living in Smyrna. According to author, Sir Harry Lamb (British Consul-General at Smyrna), Robert Urquhart (British Vice-Consul) Grace Williamson (one of the directors of the English Nursing Home at Smyrna), and Alexander Maclachlan (President of International Collage at Smyrna) played a key role in the evacuation of the British by meeting with both the Ankara Government and British government officials.

The first article of the Identities section is “The Levantines of Aleppo City and Countryside: Changing Aspects of Identity and Belonging Among a Foreign Elite in 19th Century Syria” by Mafalda Ade. Mafalda Ade's article examines the Levantine merchant community in nineteenth-century Aleppo through the Poche and Marcopoli families, focusing on the socio-economic life of this foreign elite in Ottoman northern Syria, their identity problems, and whether they adapted to the region. The central questions of Ade's article are to what extent the Levantines in Aleppo had become part of the social structure of the city in the late nineteenth century, to what extent they maintained their connections with Europe, and to what extent these connections played a role in their daily lives. According to Ade, these families aimed to integrate into Ottoman society, particularly into Aleppo society, while at the same time preserving their European identity and continuing to benefit from the advantages that this identity brought. Ade makes an original and valuable contribution by drawing on the private archives of the Poche and Marcopoli families and uncovering previously unexamined primary sources such as correspondence, legal documents and business records. The article consists of three main sections. In the first section, “The Rising Foreign Merchant Elite,” Ade focuses on the social structure of foreign merchants in Aleppo and their role in urban life. Ade draws attention to how these families used their European connections and consular posts to advance their social and economic position. In the second section, “The Austrian Connection,” the author considers the cultural and familial ties of the Porche and Marcopoli families to Europe and their proximity to European culture through the education, marriage, traditions, and lifestyle. Ade emphasizes that even as they integrated into Ottoman society, these families maintained their European connections through language, religion, and consular networks. In the third and final section of the article, “The Law of the Land: From the Old City to the Countryside,” Ade focuses on the economic investments and rural expansion of these families. In this context, the writer analyzes how the Poche family acted in terms of real estate ownership, legal disputes, and trials in Ottoman courts. The author attempts to show how the Levantines shaped the economic structure of the city and its surroundings not only through trade but also through real estate investments and rural expansion.

The second article of the Identities section is “The Smyrna Mail and the Construction of British Levantine Identity in Ottoman Izmir (1862-1864)” by Alexandra Solovyev. According to Solovyev's article, the Smyrna Mail newspaper, published in Ottoman Smyrna between 1862 and 1864, played an important role in shaping the identity of the British Levantine community living in the city. The author argues that the newspaper played two roles at the same time, acting both as a cosmopolitan and a nationalistic medium, to reconcile disparate reading publics. According to Solovyev, Smyrna Mail, being the first and only English-language publication to appear in such an environment, attempted to cover British commercial and cultural life in Smyrna, both locally and transnationally. According to the article, in its identity construction, the publication skillfully utilized both nationalism and cosmopolitanism in its actions. On one level, the publication sought to consolidate British society in Smyrna and promote its commercial success at the same time, and in a complementary manner, build a working relationship with the Ottoman administration.

The author makes this apparent through the Newspaper's reactions to the poll tax and the example of a British citizen committing a crime against the law. According to the author, these attitudes of the newspaper editors show that they viewed the relationship of British society with the Ottoman administration from a pragmatic framework. According to the author, this attitude of the newspaper editors shows that they viewed the British community's relationship with the Ottoman administration in a pragmatic framework. As Solovyev's research has revealed, the Smyrna Mail is an important source for understanding how British Levantine identity was constructed in 19th-century Ottoman Izmir.

The third and final article of the Identities section is “International Elites in Ottoman Salonica: The Commercial and Diplomatic Portfolios of the Hadjilazaro Family” by Kaleb Herman Adney. The article examines the commercial and diplomatic activities of the Hadjilazaro family in Ottoman Thessaloniki from the mid-nineteenth to the early twentieth century by analyzing how the family combined the Ottoman legal system with European financial mechanisms and integrated into international commercial and diplomatic networks. In the article, Ottoman Archive documents, commercial court records in Thessaloniki and Ottoman yearbooks of the period in the provinces have been used as primary sources. The study discusses how the Hadjilazaro family was positioned not only as commercial actors but also as members of an international elite group shaped by the Ottoman modernization process. The study argues that the Hadjilazaro family occupied an important place in the history of Ottoman trade and diplomacy and that the family utilized Ottoman institutional structures, and European financial and diplomatic mechanisms to create a regional elite class. The family's success in this process is seen because of the interactions between the Ottoman and European economic systems, a status that was weakened by the end of Ottoman rule, and the incorporation of Thessaloniki into Greece.

The first article of the final section, Biographies, is “Pen and Politics: The Intellectual Legacies of Two Levantine Journalists” by Burhan Çağlar, one of the editors of the book. The article focuses on the journalistic activities and intellectual influence of James Carlile McCoan and Edgar Whitaker, the

founders and publishers of the Levant Herald newspaper, in the Ottoman Empire. By analyzing both two personalities' writings and journalism, the author touches upon their contribution to shaping political relations between the Ottoman and British governments. In particular, the intellectual heritage of James Carlile McCoan and Edgar Whitaker about the Ottoman state through publication in the Levant Herald is discussed in detail. The author reveals what ideas these two journalists pioneered through their writings and journalistic activities on issues such as the reform process in the Ottoman Empire, Western influence in the region, and Russian expansionism, and how these ideas had a historical impact. The author draws attention to McCoan's more liberal approach while Whitaker adopted a more conservative stance. However, according to the author, both journalists agree on the need to preserve the territorial integrity of the Ottoman Empire. While McCoan supported the Ottoman modernization efforts, Whitaker took a tough stance against Russian expansionism. The article examines both Western and Ottoman journalism in both camps and their political and intellectual consequences in Ottoman lands. Çağlar's research makes an important contribution to the study of Ottoman modernization and its relations with Western powers in the context of journalism.

The subsequent article in the Biographies, is “Levantine Prince of Izmir: Charles Salzani (1825-1919)” by Süleyman Uygun and Hakan Güngör. In the article, the life and work of Charles Salzani, a key figure in Ottoman Levantine society in Izmir, have been analyzed. In this study, the authors aim to reveal the role played by Charles Salzani and his family in creating the Levantine community and strengthening the French commercial and cultural presence in Ottoman Izmir by investigating the commercial, social, and political activities of the Salzani family and their contribution to the economic and cultural development of Ottoman Izmir. In the article, Ottoman archive documents, French archival documents, relevant commercial and legal documents related to the Salzani family, documents from the French Chamber of Commerce, and newspaper archives of the period have been used as primary sources. The article emphasizes that Charles Salzani became a prominent figure among the French Levantines by establishing the French Chamber of Commerce, strengthening commercial relations between Marseille and Izmir, and trying to protect French interests in the French Levantine community of Ottoman Izmir and increase the commercial share of French goods. Supporting their conclusions with concrete examples, the authors explain in detail the political and commercial initiatives taken by Salzani to protect French interests in Izmir and emphasize that these activities contributed to the institutionalization of the Levantine society. The article makes a valuable contribution to the understanding of the importance of Western trade and Levantine identity in Ottoman geography.

The third and last article of the Biographies is “The Whittall Family and Making of British Commercial Interests in the Ottoman Empire” by Semih Gökatalay. The article comprehensively examines the commercial and economic influence of the Whittall family in the Ottoman Empire. It aims at investigating the significant role played by the family in British commercial relations with the Ottoman Empire, particularly in relation to British Chamber of Commerce of Turkey (BCCT). The author seeks

to reveal how British interests in Ottoman territories were preserved and developed through intervention by the Whittall family. The article is a critical analysis of events in a contextual background, supported through both primary and secondary sources. Primary sources involve Ottoman archives documents, British Chamber of Commerce documents, trading reports, and newspapers during that period. All these sources cover family activity in a variety of sectors and reveal family members' role in acting as a bridge between Ottoman and British governments in terms of trading activity. Secondary sources are based on historical analysis and academic studies on the Whittall family.

According to the author, the Whittall family played an important role in safeguarding British commercial interests in the Ottoman Empire in the nineteenth and twentieth centuries. Through the BCCT, family members helped to maintain an effective channel of dialogue between the British and Ottoman governments and played a role in the finance, mining, and shipping sectors. Specifically, during William Whittall's presidency of the BCCT, family influence reached its height and played a key position in commercial life. In its examination, the article considers how relations between family and Ottoman and British governments translated into commercial opportunity and explains how such relations helped shape Western-based commercial development in Ottoman geography and the salience of the Levantine identity.

To sum up, instead of viewing Levantine communities as a homogeneous structure, the study examines them with their internal differences and conflicts. In particular, articles such as “Marginality and Boundary-Making Among Latins of 19th Century Ottoman Istanbul” reveal the divisions, exclusions and identity crises of the Levantines within themselves. Similarly, the social and economic integration processes of the Levantines in different cities such as Aleppo, Izmir and Thessaloniki reveal the multi-layered structure of these communities.

On the other hand, articles that touch on relatively less-covered topics such as counterfeiter networks and crime allow us to evaluate the Levantines' relations with the Ottoman bureaucracy and European states in a broader context. In particular, the article “Mediterranean Criminal Networks” by Giorgio Ennas prompts us to rethink Ottoman-Italian diplomatic relations through criminal activities.

The biography section focuses on the individual stories of the Levantines, revealing their contributions to both the Ottoman modernization process and commercial and cultural interactions with the West. Figures such as James Carlile McCoan, Edgar Whitaker, Charles Salzani, and the Whittall family are depicted not only as commercial actors but also as intermediaries who played a role in shaping Ottoman-Western relations.

One of the most striking strengths of the book is the variety and richness of the archival material used. Almost all of the articles are based on primary sources such as Ottoman archives, consular correspondence, and family archives. This gives the study both originality and academic credibility. In addition, the work adopts an interdisciplinary approach and is at the intersection of different fields such as history, sociology, and political science. This diversity positions the Levantines not only as historical

actors but also within cultural and social dynamics. In addition, the book creatively uses concepts such as cosmopolitanism, border construction, identity construction, diaspora, and integration, thus broadening our theoretical horizons in terms of Levantine studies.

Kral Carlo di Borbone Zamanında Osmanlı-Napoli İlişkileri (1737 – 1759)

Fatih Karabulut

İstanbul, Sarmal Kitabevi, 2022, 130 sayfa, ISBN: 978-625-8349-39-9.

Mehmet Can FINDIKCI‡

İncelediğimiz eserin yazarı Fatih Karabulut, 1977 yılında Van’da doğmuştur. Akademik hayatına Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümünden mezun olarak başlamıştır. 2015 yılında “1556-1557 Tarihli Divân-ı Hümâyûn Ruûs Defteri” başlıklı teziyle yüksek lisans, 2021 yılında “Avrupa Veraset Savaşları Sırasında Osmanlı–Avrupa Devletleri İlişkileri (1699–1756): Savaşların Gölgesindeki Diplomasi” başlıklı teziyle de doktorasını tamamlamıştır. Temel çalışma alanı ise XVIII ve XIX. yüzyıl Osmanlı–Avrupa tarihidir.

Fatih Karabulut’un *Kral Carlo di Borbone Zamanında Osmanlı-Napoli İlişkileri (1737-1759)* adlı eseri, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Napoli Krallığı arasındaki diplomatik, siyasi ve askerî ilişkileri derinlemesine inceleyen önemli bir çalışmadır. Kitap, İspanya Veraset Savaşları sonrasında Avrupa’da değişen güç dengelerini ve bu değişimlerin Osmanlı-Napoli ilişkilerine etkisini analiz etmektedir.

Karabulut’un eseri, Carlo di Borbone döneminde Osmanlı İmparatorluğu ile Napoli Krallığı arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiğini detaylandırmaktadır. Bu dönemde, Akdeniz’deki ticaret yollarının güvenliği, korsanlık faaliyetleri ve denizcilik politikaları, iki devlet arasındaki diplomatik temasların ana konularını oluşturmuştur.

‡ Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü, Çorum, mcanfindikci@gmail.com

Napoli Krallığı, Akdeniz'deki ticari çıkarlarını korumak ve genişletmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu ile dostane ilişkiler kurma çabası içine girmiştir. Bu bağlamda, Napoli'den Osmanlı limanlarına düzenli ticaret seferleri düzenlenmiş ve karşılıklı ticaret anlaşmaları yapılmıştır. Karabulut, arşiv belgeleri ve dönemin kaynaklarını kullanarak, bu ticari ilişkilerin boyutlarını ve önemini ortaya koymaktadır.

Eserde, Osmanlı ve Napoli donanmalarının Akdeniz'deki iş birlikleri de incelenmektedir. Özellikle korsanlık faaliyetlerine karşı ortak hareket etme çabaları ve deniz ticaretinin güvenliğini sağlama konusundaki iş birlikleri, dönemin denizcilik politikaları açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Karabulut, bu bağlamda, Osmanlı ve Napoli donanmalarının seferleri, karşılaştıkları zorluklar ve elde ettikleri başarıları detaylandırmaktadır.

Diplomatik ilişkilerin merkezinde elçilik faaliyetleri yer almıştır. Napoli'den gönderilen elçiler, Osmanlı sarayında genellikle saygıyla karşılanmış, belirli protokoller çerçevesinde müzakereler gerçekleştirilmiştir. Bu elçiler, Osmanlı hükûmetinden özellikle ticaret yollarının güvenliğini sağlamalarını, korsanlık faaliyetlerini kontrol altına almalarını ve Akdeniz'deki barış ortamını korumalarını talep etmişlerdir.

Karabulut, bu diplomatik yazışmaların büyük bir kısmını Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden inceleyerek, iki taraf arasındaki resmî temasların nasıl yürütüldüğünü ve hangi meselelerin öncelikli olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Yazışmaları, karşılıklı güvensizlikleri ve çözülmeye çalışılan ticari ve siyasi krizleri de gözler önüne sermektedir.

Karabulut, kriz anlarında her iki tarafın temsilcilerinin nasıl bir diplomatik strateji izlediğini ve hangi adımların barışçıl çözüme katkı sağladığını analiz etmektedir. Bu durum, 18. yüzyılda diplomasi kültürünün ne kadar gelişmiş olduğunun da bir göstergesidir.

Karabulut'un eserinde de değinildiği gibi, diplomatik yazışmalar ve çeviriler, dil etkileşiminin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Napoli'den Osmanlı sarayına gönderilen mektuplar ve diplomatik belgeler, tercümanlar aracılığıyla çevrilerek, iki kültür arasında bir köprü kurulmasını sağlamıştır. Osmanlı-Napoli ilişkilerinin yalnızca siyasi ve ticari boyutlarla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda güçlü bir kültürel alışverişe dayandığı ortaya konulmuştur.

Diplomatik misyonlar, ticaret anlaşmaları ve saraylar arası etkileşimler, iki kültür arasında sanattan müziğe, mimariden mutfak kültürüne kadar geniş bir alanda izler bırakmıştır. Bu kültürel etkileşim, Osmanlı ve Napoli toplumlarının birbirini tanımasına ve anlamasına zemin hazırlamış, aynı zamanda Akdeniz kültür havzasında ortak bir kimliğin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Kitap, kültürel temasların diplomasi kadar önemli olduğunu ve bu tür

etkileşimlerin tarihsel bağlamda nasıl kalıcı izler bırakabileceğini etkileyici bir şekilde göstermektedir.

Fatih Karabulut'un çalışmasındaki en önemli güçlü yön, arşiv belgelerine ve birincil kaynaklara dayanmasıdır. Yazar, Osmanlı arşivlerinden, Napoli kaynaklarından ve dönemin diplomatik yazışmalarından yararlanarak titiz bir analiz sunmaktadır. Bu durum, kitabı tarih yazımı açısından güvenilir ve bilimsel bir çalışma hâline getirmektedir. Yazar, Osmanlı ve Napoli arasındaki ilişkilerin Akdeniz'deki jeopolitik ve ekonomik bağlamını oldukça iyi analiz etmektedir. Deniz ticareti, korsanlık ve stratejik limanların kontrolü gibi konuları ele alarak, iki devlet arasındaki çıkar çatışmalarını ve iş birliklerini net bir şekilde açıklamaktadır.

Kitap, kronolojik bir düzende ilerlemekte ve okuyucuya dönemin olaylarını anlamada kolaylık sağlamaktadır. Diplomatik temasların nasıl başladığı, hangi olayların ilişkileri derinleştirdiği ve hangi krizlerin ortaya çıktığı, kitapta net bir şekilde sunulmuştur.

Tarih alanında uzman olmayan ya da konuya yeni ilgi duyan okuyucular için bu kitabın dili, zaman zaman anlaşılması güç hâle gelebilmektedir. Ne var ki harita, tablo ve görsellerin daha fazla olması, okuyucuların metni daha kolay kavramasına yardımcı olabilir.

Sonuç olarak Fatih Karabulut'un eseri, Osmanlı diplomasi tarihine ve Akdeniz siyasetine dair özgün ve değerli bir katkıdır. Yazar, arşiv belgelerine dayalı titiz bir çalışma yürütmüş ve Osmanlı-Napoli ilişkilerinin farklı yönlerini başarıyla analiz etmiş, böylece Osmanlı-Napoli ilişkileri üzerine detaylı bir akademik çalışma sunarak literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. Kitap; tarihçiler, uluslararası ilişkiler uzmanları ve Osmanlı diplomasisi üzerine araştırma yapan akademisyenler için önemli bir referans kaynağıdır.

Kitap, Osmanlı'nın doğrudan etkileşimde olduğu büyük Avrupa güçleri (Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya) üzerine yapılan çalışmalardan farklı olarak, Napoli Krallığı gibi daha az incelenmiş bir aktörü odağına alması bakımından oldukça değerlidir. Osmanlı-Napoli ilişkileri, Osmanlı'nın Akdeniz politikasının bir parçası olarak önemli bir yere sahip olmasına rağmen, akademik literatürde yeterince ele alınmamıştır. Karabulut'un bu eseri sayesinde, hem ülkemizdeki tarih akademisi kısmen az değinilmiş bir dönemi ele almak için altyapı bulmuş hem de sosyal açıdan 15-16. yüzyıl Avrupa ve Akdeniz kültürlerinin nasıl şekillendiği siyasi konjonktür altında işlenmiştir. Kitabın, Osmanlı ve Napoli arasındaki ilişkileri tarihsel bir bağlama oturarak, dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullarına dair yeni perspektifler sunarak bu boşluğu dolduran özgün ve detaylı bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı diplomatik yazışmaları, Napoli Krallığı'nın resmî belgeleri ve dönemin seyyahlarının gözlemleri gibi çeşitli kaynakları analiz etmesi, eserin akademik güvenilirliğini artırmaktadır.

Napoli'nin Osmanlı ile ilişkilerde izlediği politika, dönemin büyük güçleriyle olan rekabeti çerçevesinde değerlendirilmiş, Osmanlı'nın Akdeniz'deki siyasi stratejisiyle nasıl örtüştüğü ortaya konulmuştur. Bu bağlamda deniz ticareti, Osmanlı limanlarıyla Napoli arasındaki ticaret yolları ve karşılıklı diplomatik yazışmalar incelenerek, Osmanlı'nın Avrupa'daki ekonomik diplomasi stratejisi hakkında önemli ipuçları verilmiştir.

Osmanlı tarihinin ihmal edilmiş bir alanına odaklanarak tarih yazımına önemli bir katkı sağlayan kitap, diplomasi tarihinin sadece savaşlar ve büyük anlaşmalarla değil; aynı zamanda kültürel alışverişler, ekonomik bağlar ve gündelik hayat pratikleriyle de şekillendiğini etkileyici bir şekilde göstermektedir. Akademik bir perspektifle kaleme alınmış bu eser, Osmanlı tarihinin daha geniş ve derinlikli bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. **Söz konusu kitap, sadece tarihle ilgilenenlerin değil, dünya diplomasisinin tarihsel köklerini anlamak isteyen herkesin okuması gereken bir kitaptır.**

Kuleli Karargâhı'nda Eğitim ve Öğretim (1845-1922)

Mehmet Yavuz Erler

İstanbul, Libra Kitap, 2023, 309 sayfa, ISBN: 978-625-8472-72-1.

Necmettin GÜL*

Osmanlı Devleti, III. Selim döneminden itibaren Avrupa tarzı modernleşme sürecine girmiş ve bu çerçevede askerî reformlar öncelikli bir alan olarak belirlenmiştir. Ordunun devletin temel unsuru olarak görülmesi, bu modernleşme çabalarının merkezine eğitim reformlarını yerleştirmiştir. Ordunun yeniden yapılandırılması sırasında yalnızca verilen eğitimlerin içeriği değil, eğitimlerin sağlandığı mekânların yapısal ve işlevsel özellikleri de önem kazanmıştır. İstanbul'un merkezî konumunda yer alan Kuleli Askerî Lisesi, bu bağlamda Osmanlı'nın modernleşme süreçlerini anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Eğitim ve idare için inşa edilen Kuleli yerleşkesi, hem askerî modernleşmenin hem de devletin toplumsal dönüşüm arayışlarının bir yansımasıdır.

Mehmet Yavuz Erler'in *Kuleli Karargâhı'nda Eğitim ve Öğretim (1845-1922)* adlı eseri, bu tarihsel bağlamı ele alan ve Kuleli Askerî Lisesinin askerî eğitimdeki yerini detaylı şekilde inceleyen bir çalışmadır. Eser, yazarın 1999-2000 yıllarında Kuleli Askerî Lisesinde yedek subay olarak görev yaptığı sırada elde ettiği gözlem ve deneyimlere dayanmaktadır. Bu süreçte okulun tarihine ve işleyişine dair kapsamlı bir bilgi birikimi oluşturan Erler, Kuleli Askerî Lisesi arşivindeki görevinden elde ettiği verilerle eserin temelini şekillendirmiştir. Ayrıca, 2007 yılında yayımlanan ve katkısının da olduğu *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi* adlı eserdeki bilgileri kullanarak çalışmasını zenginleştirmiştir.

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Samsun Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 23necmettingul@gmail.com

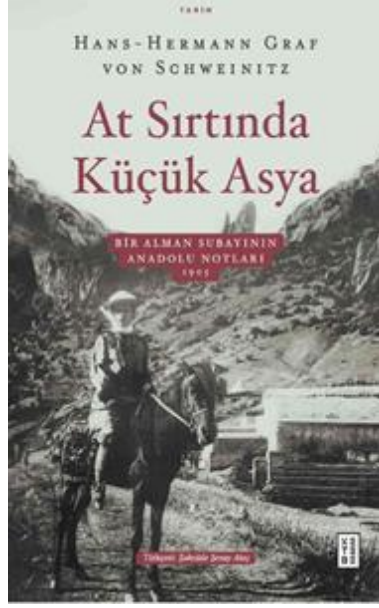
Yazar, eserini üç temel başlık altında ele almış ve her bölümde birçok alt başlık kullanmıştır. “Kuleli’deki Mimari Kompleksin Gelişimi (1845-1920)” başlığını taşıyan ilk bölüm (s. 25-73), beş kısımda incelenmiştir. Kuleli İdadisinin bulunduğu arazinin tarihsel süreçlerdeki değişimi ve dönüşümü, bu dönüşümün yanı sıra tarihsel olaylar çerçevesinde arazinin farklı dönemlerdeki özellikleri “Kuleli İdadisi’nin Yer Aldığı Mekân ve İlk Binalar” başlığında ele alınmıştır. “Kuleli’de Osmanlı Ordusuna Ait Binalar” başlıklı ikinci kısımda Yavuz Erler, Kuleli bölgesindeki yapıları askerî bakış açısıyla inceleyerek, bu yapılaşmanın gelişimini ele almıştır. “Kırım Savaşı ve Kuleli’de Yeniden Yapılanma” başlığı altındaki üçüncü kısımda ise, Kırım Harbi sonrası Kuleli’deki değişim ve dönüşüm ele alınmış, Osmanlı Maliyesinin yerleşkedeki harcamaları ve bunlarla ilgili ayrıntılar verilmiştir. Ayrıca, İstanbul’daki şiddetli yağmur ve fırtınaların neden olduğu hasarın yeni inşa süreçlerine yol açtığına dair bilgiler aktarılmıştır. Bu dönemde inşa edilen Zabitan (Subay) Koğuşu, Neferat (Askerler) Koğuşu, Divanhane (Oturma Salonu), Kışlanın Deniz Kapısı, Abdesthane, Mutfak ve Çamaşırhane, Kışla Binası Duvarları, Hangar Dairesi, Kule ve Duvar, Kışla Çeşmesi, Kuleli Hamamı gibi askerî personelin yaşam alanları ve idari işlerin yürütüldüğü alanlardaki tadilatlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Birinci bölümün diğer iki başlığında ise II. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki dönemlerindeki inşa faaliyetleri ele alınmış, bu dönemlerdeki siyasi olayların binanın sahip olduğu ideolojik temele etkileri değerlendirilmiş ve bölüm tamamlanmıştır.

“Kuleli İdadisi’nde İdari Yapı (1845-1920)” başlığı altındaki ikinci bölümde (s. 73-169) Erler, tarihsel açıdan kategorize ederek Kuleli İdadisindeki idari yapıyı incelemiştir. “Kuruluştan Kırım Savaşı Sürecine Kadar Kuleli İdadisi’nde İdari Kadro (1845-1856)” başlığında, Kuleli İdadisinin kuruluşundan Kırım Savaşı’na kadar geçen dönemdeki eğitim kadrosu, sağlık personeli, güvenlik birimleri, çevre güvenliği, hizmet birimleri ve teknik kadrodaki personel hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca, Kuleli’yi var eden öğrencilerden, eğitim dışında okulun düzenine katkı sağlanan görevlerde kimlerin yer aldığı da belirtilmiştir. Yazar, bu başlıklar altında, personelin görev tanımı, rütbesi, dil bilgisi ve maaş durumu gibi ayrıntılı bilgilere de yer vermiştir. “II. Abdülhamit Dönemi’nde Kuleli İdadisi’ndeki İdari Yapı (1876-1908)” başlığında, belirtilen tarih aralığındaki idari kadro, ders nazırları, yarbaylar (kaymakam), binbaşılar, özel kalem, süvari birliği, istihkâm ve nizamiye taburu, personel dairesi, topçu birliği, yüzbaşılar, öğretmenler, kütüphane ve sağlık personeli gibi çeşitli alanlarda görev almış personelin rolünü detaylı bir şekilde ele almıştır. “İttihat ve Terakki Döneminde Kuleli İdadisi’nde İdari Yapı (1908-1920)” başlığı altında ise okul komutanları ve yardımcıları, birinci ve ikinci tabur, bölük, takım ve kısım komutanları hakkında bilgi verilmiştir. Yavuz Erler, bölümün en geniş kısmını, verilen dersler çerçevesinde bu dersleri veren öğretim üyelerinin özelliklerine odaklanarak oluşturmuştur. Dönemi itibarıyla Kuleli’de, matematik ve fen bilimlerinde cebir, üçgenler (cebr ve müsellesat), makine, topoğrafya, coğrafya, kozmografya, matematik ve geometri (riyaziye ve hendese) gibi dersler okutulmuştur. Dil ve edebiyat alanında ise Osmanlıca (İsyan-ı Osmanî), Fransızca, İngilizce ve Rusça gibi dillerin öğretimi ön plandadır. Ayrıca beden eğitimi ve sağlık dersleri arasında jimnastik ve sağlık eğitimi (hıfz-ı sıhha) dersleri yer almaktadır. Dinî ve İslami bilimler kapsamında ise Arapça ve dinî

bilimler (Arabî ulûm-u diniyye) dersleri öğretilmiştir. Yazar, bu dersleri veren öğretim üyelerinin özelliklerini de ele almış ve bölümün sonunda, ilgili dönemde görevli olan kıta eğitimcileri, imamlar, hamamcılar, bahçıvanlar, aşçılar, makine memurları ve hademelerin görevleriyle özelliklerine dair bilgiler sunmuştur.

Kitabın son bölümünde (s. 169-265) yazar, Kuleli İdadisinin idari yapısını ve eğitim alanındaki hedeflerini analiz etmiştir. “Kuleli’de Askeri Öğrenciler (1845-1922)” başlığı altında, söz konusu dönemdeki öğrencilerin eğitim sürecindeki yerleri ve önemli olaylarla bağlantılı olarak üstlendikleri roller ele alınmıştır. Yazar, öğrencilerin kuruma aidiyet duygularını pekiştirmek amacıyla gerçekleştirilen sosyal faaliyetleri ve bu faaliyetlerin işleyişini detaylandırmıştır. Ayrıca eğitim-öğretim süreci ve kılık-kıyafet yönetmeliği gibi düzenlemelerle ilgili bilgiler de sunmuştur. Erler, bölümün ana amacına odaklanarak, 1918-1921 yılları arasında iptidai sınıflarda okutulan dersleri, öğrencilerin kaçınması gereken yasaklı davranışları ve bu davranışlar sonucunda uygulanan cezaları dönemin sosyopolitik ve sosyokültürel atmosferi ışığında değerlendirmiştir. Ayrıca, her sınıfta okutulan derslerin yanı sıra bu derslerin nasıl değerlendirildiği ve uygulamalarına dair bilgiler de verilmiştir. Bu analiz yaklaşımı, aynı dönemdeki diğer eğitim kurumlarında, özellikle rüştiye, idadi ve idadi-i müteşekkil okullarında da benzer şekilde sonraki başlıklar altında ele alınmıştır.

Yazar, eserini kaleme alırken pek çok ikincil kaynağa başvurmakla kalmamış, aynı zamanda kitabın temelini oluşturan birincil kaynakları kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Kuleli Lisesinin personel dosyaları ve künye defterleri gibi birincil kaynaklar, çalışmanın bilimsel dayanaklarını güçlendirmiştir. Ayrıca, tablo/şema kullanımı ve bazı görevlilerin fotoğraflarının paylaşılması, konunun daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Yazarın sade ve anlaşılır bir dil kullanması, metnin erişilebilirliğini artırmış, bölümlerin bağımsız olarak okunabilmesini sağlamıştır. Bu eser, Osmanlı İmparatorluğu’nun değişen akademik yapısını, çeşitli siyasi olaylarla etkileşimini ve Kuleli Askerî Lisesinin modern okul projeleri bağlamındaki dönüşümünü detaylı bir şekilde inceleyerek, alanda araştırma yapanlar için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

At Sirtında Küçük Asya: Bir Alman Subayının Anadolu Notları 1905

Hans-Hermann Graf von Schweinitz, Çev. Şahzâde Şenay Ataç

İstanbul, Ketebe Yayınları, 2024, 241 sayfa, ISBN: 978-625-6698-05-5.

Mert BAYIN*

Hans-Hermann Graf von Schweinitz, Polonya sınırları içindeki günümüz Liegnitz şehrinde doğmuş bir Alman subayıdır. Hayatını subaylıkla sürdüren Von Schweinitz, 1891 yılında Doğu Afrika'da köleliğe karşı bir komitede görevlendirilmiştir. Bu görevi için Napoli'den ayrıldığı an, seyyahlık hayatı başlamıştır. 1893 yılında Doğu Afrika görevini tamamlayarak Almanya'ya dönmüş ve Prusya Savaş Akademisinde görev almıştır. Yazar Von Schweinitz, sonraki yıllarda Anadolu, Kafkaslar, Orta Doğu ve Basra Körfezi'ne seyahatler yapmıştır. Bu seyahatleriyle hem geniş bir coğrafi bilgi edinmiş hem de farklı kültürleri tanımıştır. 9 Şubat 1918 tarihinde ise Berlin yakınlarındaki Charlottenburg şehrinde hayatını kaybetmiştir. Von Schweinitz sadece asker ve seyyah olarak kalmamış; askerî bir görevle başladığı seyyahlık macerasıyla farklı kültürleri ve insanları tanınmasıyla birlikte deneyimlerini kaleme alarak, aynı zamanda bir yazar olmuştur.

At Sirtında Küçük Asya eserini Türkçeye kazandıran Şahzâde Şenay Ataç, İstanbul Üniversitesi ve Islamabad National University of Modern Languages'te Urdu dili ve edebiyatı alanında lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Ayrıca Viyana Üniversitesinde Güney Asya

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Samsun, mertbayin55@gmail.com

dilleri-kültürleri, Tibetoloji ve Budist çalışmaları alanında lisans dersleri almıştır. Ataç; seyahatname, biyografi, otobiyografi gibi eserlere ilgi duymaktadır. İlk çevirisi, Ida Pfeiffer'ın *Doğu'ya Seyahat* adlı eseridir. Ataç, Viyana Üniversitesinde Güney Asya dilleri-kültürleri, Tibetoloji ve Budist çalışmaları alanında akademik çalışmalarına devam etmektedir.

At Sirtında Küçük Asya, yazarının 1905 yılında eşiyle birlikte İstanbul'dan Konya, Kayseri, Bursa, Kütahya, Afyon, Nevşehir ve Ankara'ya gerçekleştirdiği Anadolu seyahati boyunca tuttuğu notlardan oluşmaktadır. On dört bölümden meydana gelen kitap, sırasıyla “Dersadet'ten Konya'ya”, “Konya'da”, “Göller Bölgesi'nde”, “Geçit Boyunca”, “Alman Demiryolları Hattında”, “Ereğli'de”, “Toroslarda”, “Rum Diyarında”, “Erciyes Dağlarında”, “Peri Masalları Diyarında”, “Kızılırmak'tan Yozgat'a”, “Antik Sit Alanlarında”, “Seyahate Çıkacaklar İçin”, “Eve Dönüş Yolunda” bölümlerinden oluşmaktadır.

Kitapta, yazarın *Küçük Asya* tabiriyle ifade ettiği Orta Anadolu'yu seyahati sırasında karşılaştığı olaylar, gözlemler ve değerlendirmeler yer almaktadır. Schweinitz, gezdiği yerleri yalnızca coğrafi olarak betimlememekte, aynı zamanda tarihsel olaylar hakkında ek bilgiler aktarmaktadır. Örneğin ikinci bölüm olan “Konya'da” bölümünde, şehrin Pers, Roma, Bizans ve Selçukluların daha sonra Osmanlıların egemenliği altında kalmasıyla beraber geniş bir kültür ve medeniyet hâline geldiğini belirtmektedir. Şehirde bulunan birçok eserin Selçuklular döneminde yapıldığını ifade ederek, bunda tarikat ve tekkelerin de etkisinin olduğunu anlatmaktadır. Yazar ayrıca, şehrin ilk ismi olan *İkonium*'un Frigya döneminde verildiği şeklinde kısa tarihî bilgiler de vermektedir. Bu tür bilgiler okuyucu için faydalı olsa da, bazı bölümlerde hem tarihî hem coğrafi bilgilere fazlaca yer verilmesi karmaşıklık oluşturabilmektedir. Okuyucunun, 1905 yılında Konya'nın durumu hakkında bilgi edindiği esnada eski çağlarla ilgili bilgilerle karşılaşması, kitaptan kopmasına, amaçtan sapmasına sebep olabilmektedir. Yazarın seyahati esnasında geçtiği güzergâhlarla ilgili coğrafi terim ve tariflerin fazla oluşu da konudan sapmaya, bir nebze sıkılmaya zemin oluşturabilmektedir.

Değerlendirmesi yaptığımız eser, Anadolu'daki yerel halkın yaşam biçimleri, gelenekleri, misafirperverliği, dinî yapıları ve etnik farklılıkları hakkında bilgiler vererek, Anadolu'nun sosyal, kültürel ve coğrafi yapısını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Bu konuda yazarın askeri tecrübeleri ve gözlemleri de eserde önemli bir yer tutmaktadır.

Schweinitz, seyahati boyunca Avrupa'da olumsuz görülen Türk imajının doğru olmadığını belirterek, Anadolu insanına karşı olumlu bir tutum sergilemektedir. Seyahati esnasında gördüğü misafirperverlik ve halkın sıcaklığı yazarın takdirini kazanmıştır. Kitapta, Anadolu'nun farklı yerlerindeki madenler, halkın ekonomik durumu ve Osmanlı idaresi

hakkında bilgiler de yer almaktadır. Yazar, konakladığı hanlardaki sıkıntılar ve seyahat koşullarının zorlukları gibi, seyahati sırasında karşılaştığı bazı sorunları da dile getirmektedir. Kitabın dikkat çekici konularından biri, “Alman Demiryolları Hattında” adlı bölümde anlatılmaktadır. Schweinitz, Anadolu insanını ve kültürünü keşfetmek üzere seyahate çıkmış olsa da asıl merakının, Anadolu’daki Alman varlığının durumu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Schweinitz’in, yatırım keşfi için Anadolu’ya yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Schweinitz, Osmanlı Devleti ile Almanya arasında diplomasi olduğundan, Anadolu’daki Alman demir yolları hattının gelişmesi gerektiğini belirterek, Alman varlığı konusunda birtakım gözlemlerde bulunmaktadır. Alman demir yollarının Anadolu’daki önemini vurgulayan yazar, bu hat üzerinde Alman tüccar ve girişimcilerinin artması gerektiğini savunmaktadır. Bunun nedeni ise hat üzerinde Alman çalışanların sayısının az olmasıdır. Yazar, Alman mühendislerin bile bölgede bulunmadığını, bu konudan endişe duyduğunu belirtmekte; Alman kültürünün bölgede gelişmesini ve Alman ticaretinin hak ettiği değeri görmesini istemektedir.

Kitapta, Alman demir yollarında Fransızca dilinin yaygın kullanılması ve Alman çalışanların azlığı eleştirilmektedir. Yazar, Anadolu’daki İngiliz ve Fransız gibi yabancı şirketlere ait demir yolu hatlarında İngiliz ve Fransızların kendi resmî dillerini konuştuğunu gözlemleyerek, buna karşılık Alman demir yolu hattında resmî dil Almanca yerine Fransızcanın konuşulmasından rahatsız olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu hatlarda Almanca resmî dilinin kullanılması gerektiğini savunarak, Alman yatırımlarının hak ettiği değeri görmesi gerektiğine yönelik düşüncesini aktarmaktadır.

Scweinitz, Anadolu’daki Alman varlığının risk altında olduğuna dikkat çekmek ve kamuoyunu bu konuda uyarmak istemektedir. Seyahatiyle ilgili ilk raporunu 12 Ocak’ta Alman Sömürge Cemiyetinin Berlin Charlottenburg Şubesine sunmasıyla beğeni kazanan Schweinitz, böylece cemiyet üyesi olmaya hak kazanmıştır. Cemiyet üyeliğinin de vermiş olduğu yetkiyle, seyahat notlarını fotoğraflarla destekleyerek Anadolu’daki Alman varlığı hususunda kamuoyunu aydınlatmıştır. Schweinitz, oluşturduğu bu notların akademik kaynak olmadığını belirtse de bu notlar, 1905 yılında Orta Anadolu’nun durumu, özellikle Alman nüfuzunun nasıl şekillendiği konusunda bizlere önemli bilgiler vermektedir.

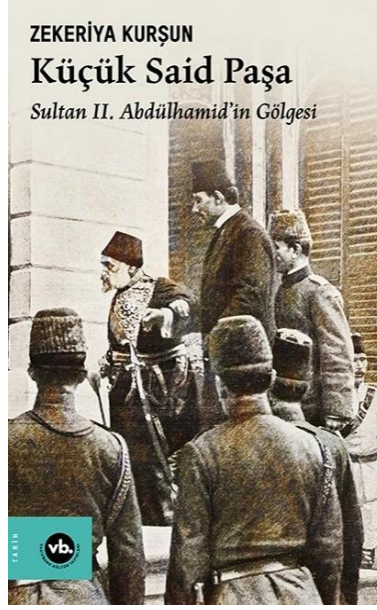
Kitap, Anadolu’yu birincil elden gözlemleriyle yansıtmış olması ve seyahatnameden ziyade siyasi, sosyal ve ekonomik analizler içermesinden dolayı önemli bir kaynak görünümündedir. Yazarın gözlemleri, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Anadolu’nun durumunu, Avrupalı devletlerin bölgede yapmak istediği yatırımları ve en çok üzerinde durulan, Almanya’nın

buradaki coğrafi emellerinin ne olduğu hususunu anlamak açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Eserde, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki durum da ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti'nin vilayet ve kazalarındaki yönetimle Almanya'nın vali ve kaymakamlarca yönetilmesinin benzer olduğu belirtilmektedir. Yazar, seyahati esnasında kaldığı handa karşılaştığı ilginç bir durumu aktarmaktadır. Bir askerî taburun yönetimden bağımsız biçimde hareket ettiğine ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğuna değinerek, bu askerlerin firari olduğunu belirtmesi, Osmanlı yönetiminin son dönemlerdeki durumunu gözler önüne sermektedir. Seyahatine devam eden yazar, yanlarında yer alan Osmanlı zaptiyelerinin yetersizliklerine de vurgu yapmaktadır.

Yazar, Avrupa devletlerinin, Sanayi Devrimi'yle birlikte artan üretim için pazar arayışında olduğunu ve bu nedenle Osmanlı topraklarına yöneldiğini belirtmektedir. İngiliz, Fransız ve Alman devletlerinin, bu dönemde Osmanlı topraklarında yatırım amaçlı faaliyetlerde bulunduğunu ifade etmektedir. Schweinitz, bu rekabet ortamında Alman çıkarlarının korunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Hans-Hermann Graf von Schweinitz'in *At Sirtında Küçük Asya* adlı eseri, Anadolu'nun 1905 yılındaki durumunu ve bir Alman subayının bakış açısını yansıtan önemli bir eserdir. Yazarın, Anadolu insanına duyduğu hayranlığı, Alman çıkarları konusundaki hassasiyetini ve dönemin siyasi atmosferini yansıtan bu kitap, hem tarihî hem de kültürel bir değere sahiptir. Eser aynı zamanda, Anadolu'nun söz konusu dönemdeki vaziyetini merak edenlere coğrafi bilgiler sunmaktadır. İçeriği ve yazarın bakış açısı hakkında daha detaylı bilgi edinmek için tarih, kültür, seyahat ve coğrafya meraklıları kitaptan istifade edebilirler.

Küçük Said Paşa: Sultan II. Abdülhamid'in Gölgesi

Zekerîya Kurşun

İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024, 415 sayfa, ISBN: 978-625-6385-99-3.

Samet YILDIZ*

Tarih, yalnızca askerî ve siyasî olayları art arda dizme vazifesiyle hemhâl olan bir ilim değildir. Bilâkis tarih; içerisinde “birbirinden farklı ilim dallarına müracaat edilerek” açıklanabilecek kadar girift meseleleri barındıran ve “âlemin yaratılma amacı olan insanı/insanlığı” konu edinen bir “okyanus” hüviyetindedir. Yapmış olduğumuz bu “alımlı” ve biraz da “bütünsellik” ilkesine dokunan tarih tanımı, epeydir Avrupalı tarihçilerin eserlerine konu olan “mobilya tarihi”, “hastalık tarihi”, “günlük hayatın tarihi”, “esnaflığın tarihi” vb. meselelerde ve sağlam araştırmalara dayanan biyografi metinlerinde kendini göstermektedir. Bahsedilen türlerin gelişim gösterdiği Türk tarih yazımı içerisinde; biyografi, ne yazık ki “istenilen seviyede” bulunmamakta ve bu türde yazılagelen eserlerin büyük çoğunluğunda “oldu-bitti” ile “yaptı-etti” şeklinde bir tutum sergilenmektedir. Dolayısıyla; kısır bir anlatımın hâkim olduğu ve “şahsın hayatına dair kronolojinin takip edilmesi” şeklinde bir metodun işletildiği biyografi metinleri, insanların biyografi ile arasını açmasına sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte; ülkemizde, konusunda “örnek” olarak nitelendirilebilecek türden “kaliteli” biyografik eserler de yok değildir. Zaman zaman kurumların ve birtakım kültürel kuruluşların hamiliğinde

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir, ORCID: 0000-0003-4098-2718, sametyildiz.iletisim@gmail.com

düzenlenen projeler ekseninde geliştirilen biyografi çalışmaları;[§] şahsî projeler doğrultusunda da varlık gösterebilmektedir. Bunlardan bir tanesi de Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında önemli hizmetlerde bulunmuş olan Mehmed Said Paşa'yı konu edinen ve 2024 yılında yayımlanan *Küçük Said Paşa: Sultan Abdülhamid'in Gölgesi* başlıklı eserdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşamış olan Mehmed Said Paşa,^{**} ömrü süresince ciddi meselelerin odak noktası olmuş bir devlet adamıdır. Babasının da memurluk hizmetinde bulunmuş olduğu Osmanlı İmparatorluğu; kendisi için “mamur olması” gereken ve köklerini muhafaza etmekle birlikte muasır bir seviyeye çıkması elzem olan bir yapıdır. Bu doğrultuda çalışan ve sadrazamlık makamına ulaşınca kadar farklı alanlardaki pek çok memuriyette hizmet eden Said Paşa; memuriyette bulunduğu kurumlar hakkında lâyhalar (raporlar) yazmış olmasıyla tanınan ve yazdığı raporları da dünyanın “muasır” devletlerindeki durumu göz ardı etmeden hazırlayan bir şahsiyettir. Yaptığı incelemeler ve gözlemler dolayısıyla; devletin çöküş döneminde “devleti uçurumun kenarından döndürme” gayretiyle çalışan ve bunun için de “her yönüyle donanımlı sağlam bir millete” ihtiyaç olduğunu ifade etmekten kendisi alamamaktadır. İmparatorluğun son dönemindeki tesirinden ötürü; Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'ni tesis eden kadrolar üzerinde de büyük bir etkiye sâhiptir. Tarih câmiasında genellikle Sultan II. Abdülhamid dönemindeki sadaretleriyle ele alınan Said Paşa, pek de uygun olmayan bir yaklaşım olan *kaht-ı ricâl* ile birlikte değerlendirilir. “Devlet adamı yokluğu/noksanlığı” anlamına tekâbül eden *kaht-ı ricâl* ile Said Paşa'nın tam mânâsıyla örtüşmediği ve Paşa ile Sultan II. Abdülhamid arasında bir dostluk/yakınlık bağının bulunduğu da türlü evrakta ve eserde görülmektedir. Tarihte üstlendiği rolden ötürü pek çok esere konu olan Mehmed Said Paşa,^{††} Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'un çalışmalarına da konu olmuştur. Doktora yıllarından beri

[§] Burada, kurumların ve kuruluşların önyak olduğu biyografik eserler yayımlama çabasına örnek olması bakımından birkaç örnek vermeyi uygun görüyoruz. Türk tarihinin herhangi bir döneminde yaşamış olan ve dönemi içerisinde büyük hizmetlerde bulunan şahsiyetleri “unutulmaz” kılmak adına; Millî Eğitim Bakanlığı (eski adıyla Maarif Vekâleti), böylesi şahsiyetlerin biyografilerinin “akademik/ilmî metotlar” ekseninde hazırlanması gerekliliği üzerinde durmuştur. Hükümdarlar, sanatçılar, yazarlar ve fikir adamları başta olmak üzere; alanının uzmanı kimselerce hazırlanan bu kitaplar, derslere takviye olması ve öğrencilerin millî bir şura erişmeleri amacını da taşımaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı hâricinde bir diğer kurum ise; Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığıdır. Millî Eğitim Bakanlığında olduğu gibi hareket eden Kültür ve Turizm Bakanlığı; eser çeşitliliği bakımından -görev tanımı dolayısıyla- birtakım farklılıklar içermektedir. İlim adamları, farklı alanlarda hizmet etmiş olan sanatkârlar ve Anadolu'nun tarihî güzellikleri hakkında hazırlanmış eserlerin varlığı, bahse konu farklılıklar arasında kendisine yer bulmaktadır. Yakın dönemde başlamış olan ve devam etme eğilimi gösteren bir diğer biyografi serisi; Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yamantürk Vakfı ve Türk Kültürüne Hizmet Vakfı iş birliğiyle hazırlanan “Kültürümüzün Temelini Oluşturan Değerli İnsanlarımızın Biyografileri” serisidir. Her ne kadar, çeviri türünde eserler hâkimiyet kursa bile; geçmişten günümüze memleketimizde faaliyet göstermiş olan İş Bankası ve İş Bankası Kültür Yayınlarını da zikretmek uygun düşecektir.

^{**} Paşa'nın hâtrâtı için bkz. **Küçük Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtrâtı** C. 1, Haz. Mustafa Gündüz, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019; **Küçük Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtrâtı** C. 2-3, Haz. Mustafa Gündüz, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019.

^{††} Said Paşa hakkındaki diğer çalışmalar için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Said Paşa'ya Dair Vesikalar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 8/11-12 (1955-56), ss. 105-135; Ercüment Kuran, “Bir Türk Islahatçısı Olarak Küçük Said Paşa (1840-1914)”, **Töre**, S. 91 (1978), ss. 17-24; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, C. 2, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, ss. 989-?; Kâmil Paşa, **Kâmil Paşa'nın Âyan Reisi Said Paşa'ya Cevapları**, Matbaa-i Ebüzziya, Dersaadet 1328; Zekeriya Kurşun, “Said Paşa, Küçük”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 35, İstanbul 2008, ss. 576-578; Ercüment

Paşa hakkında türlü eserler üretmiş olan Zekeriya Kurşun; bu eserlerinden en sonuncusu olan *Küçük Said Paşa: Sultan Abdülhamid'in Gölgesi* başlıklı kitabı kaleme almıştır. Konuya yaklaşımı, mahiyeti ve Paşa hakkında uzun bir çalışma sürecini geride bırakmış olan bir tarihçi tarafından kaleme alınması dolayısıyla *Küçük Said Paşa: Sultan Abdülhamid'in Gölgesi*, bu makaleye konu olarak seçilmiştir.

Zekeriya Kurşun'un çalışması, giriş ve sonuç hâricinde dokuz ana bölümden oluşmaktadır. Eser bünyesinde bulunan her ana bölüm; içerisinde münferit konuların aktarıldığı alt bölümlere sâhip olup birbirinin devamı niteliğindedir. Eserin birinci bölümü (s. 15-46), Said Paşa'nın ailesi ve yetişme sürecini ele almaktadır. Bun hususta; ailesinin köken itibarıyla Ankaralı Seb'azâdeler ailesine mensup olduğu ve aileye neden bu ismin verildiği meseleleri üzerinde durulmuştur (s. 15-17). Ardından, Mehmed Said Paşa'nın devlet memuru olup Osmanlı İmparatorluğu'nun hâricîyesinde önemli hizmetlerde bulunan babası hakkında bilgiler verilmiştir. Babası Ali Namık Efendi'nin güzel bir eğitim gördüğü; Ayaş Voyvodası Esad Muhlis'in (Paşa) yanında "divan kâtibi" olarak iş hayatına başladığı ve Esad Muhlis'in değer görüp "Paşa" olduğu süreçte -maiyetinde bulunması dolayısıyla- Edirne, Karaman ve Erzurum'da çalıştığı; Ruslarla yaşanan mücadelelerin bir tezâhürü olarak, Erzurum yıllarının Ali Namık Bey'in kariyeri için önemli bir dönemeç olduğu ve burada aile kurması dolayısıyla da "şahsî hayatının" burada şekillendiği; geçen süreç içerisinde kendi maiyetini oluşturan Ali Namık Bey'in, Osmanlı-İran ilişkilerini verimli bir hâle getirebilmek adına önce "şehbender", sonra da "maslahatgüzar" olarak görevlendirildiği; bir anlaşmazlık dolayısıyla "devletin itibarına zarar verildiği" düşüncesinden ötürü görevinden azli ve sıkıntılı bir vaziyette iken vefat ettiği üzerinde durulmuştur (s. 17-32). Mehmed Said Paşa'nın kökleri hususunda bilgi verildikten sonra, aynı bölüm içerisinde "Said Paşa'nın doğumu, çocukluğu ve eğitimi" bahsine geçilmiştir. Burada temas edilen bilgiler arasında, asıl adının "Mehmed Said" olduğu; anne tarafı hakkında bilgi bulunmadığı ve Paşa'nın da herhangi bir yerde anne tarafıyla ilgili bir kayıt tutmadığı; Erzurum'da doğan Said Paşa'nın, ilköğrenimini burada tamamladığı ve akabinde İstanbul'da Ayasofya Camii Medresesinde öğrenim gördüğü; babasının İran'da görev yapması, yaşanan şâibeden ötürü azledilmesi ve erken yaşta vefat etmesi dolayısıyla "tam mânâsıyla bir çocukluk yaşayamamış" olduğu; babası gibi yazma yeteneğinin olduğu ve Türkçeyi mükemmelen kullanan Mehmed Said'in Arapça, Farsça, Fransızca konuşabildiği; ilk memuriyetleriyle görevlerinde yaptığı icraat vb. bilgiler bulunmaktadır (s. 32-46).

Kuran, "Bugünkü Türkiye'nin Kurucularından Küçük Said Paşa", *Türk Kültürü*, V/56 (1967), ss. 570-573; Soyalp Tamçelik, "Sait Paşa'nın Anayasa Taslağı Üzerine Bir Deneme", *Türk Kültürü*, XXXIV/402 (1996), ss. 610-620 vd..

Eserin ikinci bölümü “Sultan II. Abdülhamid ve Said Paşa” başlığını taşımakta olup, Said Paşa’nın önemli görevlerine ve “yıldızının parladığı icraatına” değinmektedir (s. 47-94). Bölüm, Sultan II. Abdülhamid’in saltanatının ilk yıllarına temas etmekte ve Sultan ile Said Bey’in yollarının birleşmesiyle başlamaktadır. Said Bey, devletin üç padişah değiştirdiği; ilk defa meşrutiyet idaresini yürürlüğe koyduğu; Rusya ile ağır kayıplar vereceği büyük bir savaşa, 93 Harbi’ne girdiği; Balkanlarda ve imparatorluğun doğu kısımlarında meydana gelen huzursuzlukları/isyancıları bertaraf etmeye çalıştığı; devlet topraklarının emperyalist *düvel-i muazzama* tarafından parçalanmasına mâni olmaya gayret ettiği dönemde, bir nevi “kader ortağı” veya “güvenilebilecek isim” olarak görülmüştür. İleriye sürdüğü ıslahat fikirleri ve kaleme aldığı lâyihalarla ortaya çıkan bu durum, Said Bey’in, yalnızca sorunları göstermekle yetinmemesi ve “bahse konu sorunların nasıl çözülebileceği” noktasında önemli adımları işaret etmesi bakımından önemlidir. Yazdığı raporlardan da anlaşılabilir üzere; Said Paşa’nın hem geleneksel hem de modern bir şahsiyete sâhip olduğu görülmektedir. Nitekim Said Bey ile II. Abdülhamid arasındaki güven ve samimiyet bağlarını tesis eden hususları ele alan bu bölüm; Said Bey’i “Paşa” yapacak ve devletin çalkantılı dönemlerinde “sadaret” makamına getirecek adımları irdelemektedir.

“Zor Zamanların Sadrazamı Said Paşa” başlığını taşıyan üçüncü bölüm (s. 95-155); bir önceki bölümde çizilen Said Paşa portresinin daha detaylı ve zorlu meseleler karşısında “denenmiş bir sadrazam” hüviyetine büründüğü sürece değinmektedir. Burada Osmanlı-Rus Savaşı’nın (1877-1878) neticesinde akdedilen Ayastefanos ile Berlin Antlaşmaları (1878) ve bu antlaşmaların dayattığı maddeleri bertaraf etme çabaları; İngilizlerden ötürü meydana gelen Mısır Meselesi; Balkanlarda yaşanan sorunların önünü alma gayreti; Doğu Anadolu’da özellikle Ermenilere yönelik dayatılan ıslahat fikirlerine dair kaçamaklar gibi hususlar ele alınmaktadır. Ayrıca; bölümde uzun uzadıya açıklanan bir diğer husus, Said Paşa’nın azledilip “zor zamanlarda” yeniden sadarete getirilmesi adımıının “fikrî ve hissî altyapısı”dır. Sultan II. Abdülhamid’in güvenini kazanmış olan Paşa, aynı zamanda Sultan’ın sevgisini de sağlamış olacak ki; Sultan, sıkıntılı geçmesi muhtemel dönemlerde fikirlerini almış ve kendisini yanında görmek istemiştir.

“Said Paşa’nın Yeni İktidar Dönemi: Üç ve Dördüncü Sadaretleri” başlıklı dördüncü bölüm (s. 157-184), Said Paşa’nın devlet idaresindeki ve özellikle dış politikadaki önemine vurgu yapmaktadır. Paşa’nın yeniden sadaret makamına getirilmesinde önemli bir rol oynayan Mısır Meselesi hususunda önemli tespitlerde bulunan bölüm; İngilizlerin emperyal faaliyetlerine, Mısır’ın neden önemli bir mevki olduğuna, İngilizlerin Mısır’a karşılık olarak verdiği

diplomatik vaatlere ve Said Paşa'nın dış politikadaki çabalarına dair çıkarımlar içermektedir. Genellikle Mısır Meselesi ile uğraşmakla geçen üçüncü sadaret, bir komplo hâdisesiyle son bulur. İstihbarî faaliyetlere önem veren ve fitratı gereği her türlü tedbiri alma gereksinimi hissedecek bir yapıya sâhip olan Sultan II. Abdülhamid'e, "kendilerine karşı bir 'komplo' düzenleneceği ve bunun başında da Said Paşa'nın bulunduğu" hususunda ihbar gelir (s. 162). İhbar üzerine harekete geçen Sultan, tabancasını, gece vakti alelâcele huzuruna çağırdığı Paşa'nın şakağına dayar. Bu şartlar altında durumu anlatmasını ve derhâl sadaret mührünü kendisine teslim etmesini isteyen Sultan, Said Paşa'yı üçüncü kez azletmiş olur (s. 162-168). Çeşitli hâtırat ve vesika ile desteklenen bahse konu mesele; Sultan II. Abdülhamid'in devlet yönetimi ve haber alma organlarının kapasitesi hakkında örnek olması bakımından önemlidir. Ardından anlatılan son kısım ise, Said Paşa'nın sadaret makamına "dördüncü" kez getirilmesini ve görevi süresince yaptıklarını konu edinmektedir (s. 168-184).

Kitabın beşinci bölümü "Devleti Hak Eden Adam" başlığını taşımakta (s. 185-218) ve Said Paşa'nın devlet hizmetlerini ele almaktadır. Devletin muasır mertebeye ulaşmasına dönük çabaların "ete kemiğe bürünmüş hâli" olarak değerlendirebileceğimiz Said Paşa, bu bölümde böylesi hizmetleriyle değerlendirilmiştir. Sadaret mertebesine ulaşmaya kadar devletin türlü kademelerinde ve türlü memuriyetlerinde bulunmuş olan Paşa, farklı devlet meseleleri hakkında uzun uzadıya hazırladığı raporlarında "donanımlı olduğu" ve hanedan dışındaki birinin getirildiği "en yüksek makam" olan sadareti hak ettiği intibamı uyandırmaktadır. Genel itibarıyla bu faaliyetler üzerinde durulmuş olan bölümde aktarılan diğer meseleler arasında, Said Paşa'nın büyük bir devlet adamı olduğu; devlet yönetiminde gerek iç ve gerekse dış meselelerde takındığı itidalli tavrın bu durumu gösterdiği; devlet idaresinin hâkimi olan üçlü gücün (padişah, sadrazam, nâzırlar), Mabeyin ile Bâb-ı Âli arasındaki bağlantısını ve dengesini tesis eden asıl otoritenin sadrazam olduğu; devletin sıkıntılı süreçlerinde yürüttüğü faaliyetlerle sergilediği vakur duruşun "büyük bir devlet adamı" olarak kabullenilmesindeki önemi gibi hususlara değinilmiştir.

"Mecburi Sadrazamlık" başlığını taşıyan ve eserin altıncı bölümü olarak karşımıza çıkan bölüm; dönemin birtakım önemli meselelerini ve Said Paşa'nın bu meselelere karşı yaklaşımını konu edinmektedir. Burada; İngiltere, Fransa ve Rusya ekseninde ortaya çıkan, bu devletlerin hamiliğinde gelişim gösteren ve "iç sorunların dışa vurumu" şeklinde tarif edilebilecek Makedonya Meselesi, Ermeni sorunu, ıslahat dayatmaları vb. sorunların Paşa tarafından ne şekilde algılandığına değinilmiştir. Dış güçlerin müdahil oldukları meselelere yönelik hazırladığı lâyhalar neticesinde, içeride ve dışarıda "kendisine karşı muhalefet" besleyen

kimselerin bilindikleri ve Paşa'yı görevden azlettirmek noktasında faaliyette buldukları görülmektedir. Bu durum; Sultan II. Abdülhamid'i ve Said Paşa'yı, devlet yönetiminde dış baskıyı azaltmak ve *düvel-i muazzama*yı bir "bütün" olarak değil, "münferit devletler" olarak değerlendirmek gerektiğine inandırmıştır. Ayrıca, tıpkı *düvel-i muazzamada* olduğu gibi Osmanlı'dan peyderpey ayrılmakta olan Balkan coğrafyasının da bir "bütün" olarak değerlendirilmemesi ve her toplumun "mümkün olduğu kadar ayrı bir yapı" hâlinde ele alınması hedeflenmiştir. "Balkanlarda yaşayan her toplumun/milletin kendi kilisesini kurması" fikrinin devlet tarafından desteklenmesi de bunun bir göstergesidir. Malûmdur ki; Sultan II. Abdülhamid ile Said Paşa'nın hemfikir olduğu bu politika uzun yıllar devam edecek, İttihat ve Terakki otoritesinin tesis edilmesiyle birlikte "kiliseler sorunu" devlet eliyle çözüme kavuşturulacaktır. Bölüm, ekseriyetle bu meseleler ile meselelerin iç ve dış yankılarını ele alarak nihâyetlenmektedir.

"Said Paşa'nın Mazuliyet ve Mağduriyet Yılları" başlıklı yedinci bölüm (s. 261-293); Paşa'nın sadareten uzak ve her daim gözetim altında tutulduğu süreci ele almaktadır. Sultan II. Abdülhamid ve hafife teşkilâtının ne denli faal olduğunu gösteren bu bölüm; Paşa'yı, aile fertlerini, ziyaretine gelen yerli ve yabancı dostlarını ciddî bir merceğe tâbi tutan hafiyelerin raporlarıyla desteklenmiştir. Kendisini yalnızlaştırıp evden dışarı çıkmamaya sevk eden bu "utanç verici" durumdan rahatsızlık duyduğunu; kendisine ziyarete gelenlerin "takibe uğradıkları ve bu yüzden araya mesafe koydukları" gibi hususlara hâtıratında yer veren Paşa, bu durumu defaatle saraya bildirmişse de bir netice elde edememiştir. Ayrıca, devlet memuriyetinde bulunmamasına rağmen; Paşa, devletin müşkül durumda kaldığı bazı durumlar ile düzeltilmesi gerektiğini düşündüğü meseleler hakkında raporlar hazırlamaya devam etmiş ve zamanının büyük kısmını yazı işleriyle hemhâl olarak geçirmiştir. Ancak, gösterdiği çabaya rağmen herhangi bir olumlu davranışa muhatap olmayan Paşa; yaşadıkları neticesinde ümitsizliğe kapılmış, ailesiyle birlikte Avrupa'ya gitmenin yollarını aramış ve İngiliz Konsolosluğuna sığınma talebinde bulunmuştur. Başta II. Abdülhamid olmak üzere; devlet ricâlini tedirgin eden bu durum, devlet ile sefaret arasında birtakım müzakereleri zorunlu kılmış ve Paşa, çabalarından vazgeçmiştir. Eserin yedinci bölümünde uzun uzadıya anlatılan bu süreç, arşiv evrakı ve birtakım hâtıralar ile desteklenmiştir.

"Yeni Devir Eski Sadrazam: II. Meşrutiyet Yıllarında Said Paşa" başlıklı sekizinci bölüm (s. 295-355); II. Meşrutiyet'in ilân edilme süreci ve Said Paşa'nın yeni kabinesi üzerinde durmaktadır. Meşrutiyet'in ilânına doğru giden ayaklanma süreci; kaynayan Balkanlar; Sultan II. Abdülhamid'in önlem amacıyla Balkanlara gönderdiği paşalara karşı düzenlenen suikastlar;

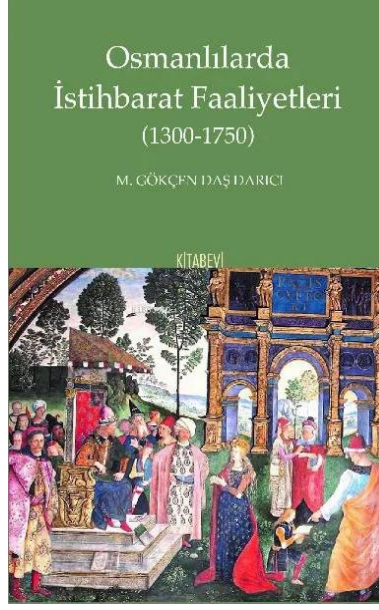

genç subayların meşrutiyet yönetimini dayatma fikirleri ve II. Meşrutiyet'in ilânı; hâlihazırdaki sadrazamın, Ferid Paşa'nın azli ve Said Paşa'nın yeniden -yedinci kez- sadarete getirilmesi; yeni kabine ve bu kabinenin "neredeyse eski kabinenin aynen devamı" olarak algılanması; Said Paşa'nın sadaretinde II. Meşrutiyet'in ilân edilmesi; kabinenin durumundan ve Sultan'ın kabineye müdahale etmesinden dem vuran meşrutiyet taraftarı muhaliflerin, "kabineyi sadrazamın seçmesi" gerektiğine dönük rahatsızlıklarını belirtmeleri ve "kriz ortamı" oluşturmaları gibi konulara temas edilmiştir. Genellikle herhangi bir tarih kitabında okunabilecek bu hususlar; dönemin önemli simalarından birinin, Said Paşa'nın merkeze alınarak değerlendirilmesi noktasında önem arz etmektedir.

Eserin dokuzuncu ve son bölümü "Said Paşa'nın Fikirleri, Eserleri ve Şahsiyeti" başlığını taşımaktadır (s. 357-391). Burada, Paşa'nın şahsiyetine dair bilgiler derli toplu hâlde aktarılmış ve fikirleri birtakım alt başlıklar şeklinde kümelenerek ele alınmıştır. Fikir adamlığının temeli olarak Said Paşa'nın gazetecilik yaptığı sürece işaret eden Kurşun; Paşa'nın anayasal monarşi ve parlamenter hükûmet arasındaki tercihini "anayasal monarşi" olarak seçtiğini belirtmektedir. Eserin önceki bölümünde yer alan "*Paşa meşrutiyet taraftarlığı nispetinde, sultanın ve saltanatın haklarının korunması taraftarıdır. Başka bir ifadeyle Said Paşa, güçlü bir anayasal monarşi anlayışına sahiptir*" (s. 314) ifadesi de bu konuyu açıklamak noktasında önem arz etmektedir. Farklı memuriyetlerde bulunan ve çeşitli alanlarda kendisini geliştirmiş olan Paşa; eğitim, askerlik ve devlet idaresi gibi alanlarda da birtakım fikirler ileri sürmüştür. Eğitim öğretimin yaygınlık kazanması ve her türlü alanda faaliyet gösteren okulların açılması; kıyıda köşede ve câmilerin raflarında okunmadan duran kitapların toparlanması ve belirli yerlerde umumî kütüphanelerin açılması gibi fikirler, bu hususta ifade edilebilir. Bölüm, Paşa'nın ailesi ve halefleri hakkında kısa bilgiler verilmesinin ardından nihâyete ermektedir.

Netice itibarıyla; Prof. Dr. Zekeriya Kurşun tarafından kaleme alınan *Küçük Said Paşa: Sultan II. Abdülhamid'in Gölgesi*, Osmanlı İmparatorluğu'nun son devrinde birbirinden farklı alanlarda devlet memuriyetinde bulunmuş ve uzun yıllar sadaret vazifesini icra etmiş bir "aydın devlet adamı" portresini irdelemektedir. Müellifin doktora yıllarındaki araştırmalarıyla temellenen ve yıllar içerisinde ortaya çıkan evrak, araştırma eseri, hâtırat gibi yapıtlarla desteklenen eser; uzun yılların birikimi mahiyetindedir. Giriş ve sonuç hâricinde dokuz adet ana bölümden meydana gelen kitap, biyografi türündeki güzel eserlerden sayılabilecek türdendir. Zekeriya Kurşun tarafından titizlikle ve gayet açık bir dille kaleme alınan eserin dolgun bir kaynakçası bulunmaktadır. Bu da bilimsellik noktasında eserin kıymetini artıran bir husustur. Ancak, esere yöneltebileceğimiz bir eleştiri bulunmaktadır ki; bu, oldukça kapsamlı

olan çalışmada görsel materyale fazla yer verilmemiş olmasıdır. Bahsedilen durumun eserin yeni baskılarında giderilmesini arzu ederiz. Zikrettiđimiz tüm bu hususlar değerlendirildiğinde; Zekeriya Kurşun tarafından kaleme alınan *Küçük Said Paşa: Sultan II. Abdülhamid'in Gölgesi*, Yakın ađ ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi ana bilim dalı bünyesinde çalışan tarihçilerin kütüphanesinde bulunması gereken bir kitaptır, diyebiliriz.

Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri (1300-1750)

M. Gökçen Daş Darıcı

İstanbul, Kitabevi, 2023, 338 sayfa, ISBN: 978-625-805-529-0.

Teslime ATA^{††}

M. Gökçen Daş Darıcı tarafından kaleme alınan *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri (1300-1750)* adlı çalışma, yazarın doktora tezinin kitaplaştırılmış şeklidir. Yazar; istihbaratın Osmanlı Devleti'nde, zaman ve mekâna göre nasıl ortaya çıktığı, nasıl şekillendiği, istihbarattan ne şekilde faydalandığı, tabiri caizse; “Dağın görünmeyen yüzünde neler yaşanmış?” merakıyla eserini oluşturmuştur. İstihbaratın tarih boyunca ne şekilde ve hangi kanallardan elde edildiği, nasıl işlendiği, idari ve askerî alan için ne derece önemli olduğuna değinmiştir. İslam devletlerinde istihbarat faaliyetlerinin öncelikle İslam'ı yayma açısından zaruri bir hareket olduğunu, Türklerde ise istihbaratın İslamiyet öncesi Türk tarihi kadar eskiye dayandığını, zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nde de idari ve askerî alanlarda istihbarata çok önem verildiğini vurgulayan yazar, kapsamlı bir çalışmayı okuyuculara sunmuştur.

Yazar, çalışmanın önemini ve özgünlüğünü şu sözlerle belirtmiştir: (s. 1-2)

“Konu her ne kadar dikkat çekici olsa da alanda bir boşluk söz konusuydu. Bunda istihbaratın özünde bulunan dinamiklerin başında gelen gizlilik ilkesinin nasıl aşılabacağı, aşılsa istihbarat kavramının muhtevastıyla çelişip çelişmeyeceği endişesinin payı vardır. Bu endişenin yanı sıra ‘İstihbaratın belgesine nasıl ulaşılır?’ düşüncesi de alana mesafeli duran araştırmacı ve tarihçilerin uzak durma gerekçesi gibiydi.”

Çalışma, sırasıyla “Kısaltmalar” (s. VII), “Önsöz” (s. IX-X), “Giriş” (s. 1-4), “İstihbaratın Tanımı ve Tarihsel Gelişimi” (s. 5-38), “Osmanlı İdaresinin İstihbarat Edindiği Kanallar ve

^{††} Dr., <https://orcid.org/0000-0001-9187-3760>, teslimeyuksele@gmail.com

Geliştirdiği İstihbarat Stratejileri” (s. 39-147), “İstifade Edilen Saha Açısından İstihbarat Faaliyetleri” (s. 149-299), “Sonuç” (s. 301-305), “Kaynakça” (s. 307-327), “Ekler” (s. 329-330) ve “İndeks” (s. 331-338) bölümlerinden oluşmaktadır.

M. Gökçen Daş Darıcı, giriş bölümünde, doğrudan istihbarat kavramından değil de insanoğlunun bilme isteğinden/merakından başlayarak, ilk çağlardan itibaren devlet ve toplumlarda var olan istihbaratın önemini vurgulamıştır. Bu noktada istihbaratın devletler için neyi ifade ettiği, hangi bilgi kanallarıyla istihbarata ulaşıldığı, elde edilen istihbarat bilgisinin nasıl işlendiği konusunda temel olacak bazı soruları da detaylı bir şekilde ele aldığını belirterek çalışmanın temasını bizlere sunmaktadır. Ayrıca yazar bu bölümde, eserine dayanak oluşturan kaynak gruplarını sıralamıştır. Konuya objektif bir çerçeveden yaklaşan yazar, öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde yer alan resmî belgeleri ana kaynak olarak belirlemiştir. Osmanlı Beyliği döneminde arşiv vesikaları olmaması sebebiyle yazar, Osmanlı kroniklerini karşılaştırmalı olarak incelemiş, yer yer Bizans kroniklerine de ulaşarak hem objektif hem de özgün bir çalışma ortaya koymuştur. Yazar, çalışmanın ana temasını teşkil eden Osmanlı Devlet’inin 1300-1750 yılları arasına yani oldukça geniş bir zaman aralığına dikkat çekmektedir. Bu da bize çalışmaya dayanak olan kaynak grubunun ne kadar geniş olduğunu göstermektedir.

“İstihbaratın Tanımı ve Tarihsel Gelişimi” adlı bölümde yazar, istihbarat kavramını açıklarken, kelimenin ifade ettiği sözlük ve kitaplardaki anlamına değinmiş, hem yerli hem de yabancı yazarların tanımlamalarına, filozofların yaklaşımlarına geniş yer vermiştir. Bu tanımlamalardan hareketle yazar, istihbaratın işlevini şu ifadelerle açıklamıştır: (s. 6-7)

“Görüldüğü üzere tek bir tanımla sınırlanamayacak olan istihbarat faaliyetlerinin özünde, ülke menfaatleri için çeşitli yol ve yöntemler kullanılarak bilgi toplama, elde edilen bu ham bilginin çeşitli süreçlerden geçirilmesiyle bir sonuca varma ve bu sonuçtan hareket ederek gerçekleşmesi muhtemel tehdit ve tehlikeleri önlemenin yanı sıra, yabancı istihbarat servislerinin faaliyetlerine karşı koyma vardır.”

Ayrıca yazar, casusluk, espionaj ve hafiyelik gibi kavramlarla istihbarat kavramı arasındaki ince çizgiyi net olarak belirlemiştir. Böylece okuyucunun kelime ve anlam karmaşası yaşamamasının önüne geçmiştir. Yazar, istihbaratın önemini semavi dinlerin kitaplarından örneklerle, felsefi görüşlerle, tarihteki savaşlarla, askerî ve siyasi alanlardaki gerekliliği/faydasıyla, sosyoekonomik alanlardaki önemiyle okuyuculara tematik bir eser sunmaktadır.

“Osmanlı İdaresinin İstihbarat Edindiği Kanallar ve Geliştirdiği İstihbarat Stratejileri” adlı bölümde, istihbaratın elde edildiği kanallara ve istihbarat stratejilerine ayrıntılı bir şekilde başlıklandırma yapılarak değinilmiştir. Dönemin tarihsel olaylarından yola çıkılarak istihbaratın bu olay ve olgulardaki etkileri irdelenmiştir. Çalışmada askerî alanda elde edilen

bilgilerden başlanarak, diplomatik alanda dış istihbaratın nasıl sağlandığı, gerek dinî bir isyanın çıkış aşamasında olduğu gerekse iç meselelerdeki pürüzlerin bilgisinin farklı kanallarla sistematik olarak elde edildiği gözler önüne serilmiştir. Sonrasında, istihbarat kanallarıyla elde edilen bilgilerin nasıl işlendiği, nasıl uygulandığı ve nasıl bir muhakemeye tabi tutulduğuna dair önemli bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde istifade edilen kaynaklar, çalışmada detaylı bir şekilde yer almıştır. Özellikle dönemin arşiv belgeleri olan mühimmelerden ve dönemin kronik eserlerinden örneklerin verilmesi, karşılaştırma yapılması okuyucuyu yoğun bilgilere maruz bırakmaktadır. Yazar bu bölümün sonunda, istihbaratın elde edilip işlenmesi ve anlamlandırılması esnasında birçok dinamiğin yer aldığına değinmiştir.

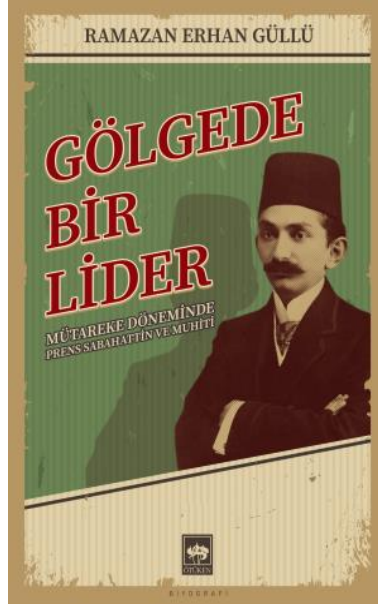
“İstifade Edilen Saha Açısından İstihbarat Faaliyetleri” adlı son bölümde, istihbarata konu olan sahalar iç ve dış istihbarat olarak ayrı ayrı ele alınmış, böylece okuyucuya daha izahatlı bir çerçeve sunulmuştur. Bu yüzden yazar, saha dağılımını; iç istihbarat, askerî istihbarat ve diplomatik istihbarat şeklinde belirleyerek üç ayrı temelde incelemiştir. Çok geniş bir zaman dilimi olması sebebiyle, yazar oldukça fazla alt başlığa yer vermiştir. Askerî, dinî, siyasi, sosyoekonomik alanlardaki istihbaratı örneklendirerek, istihbaratın her alanda olduğuna dikkat çekmiştir. Bu yüzden araştırmacıya, Osmanlı'nın kuruluş yıllarına tanıklık etmiş kroniklerden yakın tarihin kaynaklarına kadar çok fazla bilgi aktarımında bulunmuştur. Bu da diğer bölümlere nazaran son bölümün çok uzun ve detaylı olmasına sebebiyet vermiştir. Yazar, olay ve olguları aktarırken dipnotlarla açıklamalarda bulunmuş, bu da okuyucunun bilgiyi farklı kaynaklarla destekleme ihtiyacını gidermiştir.

Sonuç bölümünde yazar, askerî karakterli bir devlet olan Osmanlı'nın istihbarat faaliyetlerini, kuruluş dönemine nazaran ilerleyen yıllarda çok daha ileri seviyeye getirdiği kanaatindedir. Yazar, bu ilerlemeyi Osmanlı Devleti'ndeki hem harici hem de dâhili olayların etkisine bağlamaktadır. Çalışmada, kuruluş döneminde daha çok askerî alanda istihbarattan faydalanılırken, imparatorluk döneminden itibaren istihbarat kanal ve stratejilerinde çeşitliliğin görüldüğü saptanmıştır.

Yazar, sonuç bölümünde de kaynakların handikabına değinerek, yerli ve yabancı kaynakları karşılaştırmalı bir şekilde kullanarak en sağlıklı bilgiye ulaştığını belirtmektedir. Ayrıca, bundan sonra yapılacak istihbarat konulu çalışmalarda, istihbarata dair yeni kanalların keşfedileceğinin mümkün olduğuna değinmektedir. Çalışma sonucunda dikkat çekilen bir diğer nokta, sadece savaş zamanlarında değil, sulh dönemlerinde ortaya çıkabilecek herhangi bir sorunun önlenmesinde dahi istihbaratın ehemmiyetinin vurgulanmasıdır. Çalışma neticesinde yazar, “Bugün MIT'ten söz edilebiliyorsa bunda Osman Bey'in Ermeni Beli'ne göndermiş olduğu

Aratun adlı casusun izi ve katkısı vardır” sözleriyle istihbaratın geçmişten günümüze önemini ifade etmektedir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, çalışmanın bölümleri oluşturulurken numaralandırma gibi bir ayrıma yer verilseydi bazı alt başlıkların görülmesi/belirginleşmesi açısından daha ilgi çekici olurdu, diye düşünüyorum. Çalışma, içeriği itibarıyla çok zengin bir eserdir. Anlaşılır ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Alana hâkim olmayan bir okuyucu için dahi sürükleyiciliğe sahiptir. Dipnotlardaki açıklayıcı bilgiler, ele alınan konuyu daha anlaşılır kılmıştır. Kitabın ekler kısmında, arşiv kaynaklarına dair belgelere yer verilmiştir. Zengin bir kaynakça ve indeks ile eser sonlandırılmıştır.

Gölgede Bir Lider: Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti

Ramazan Erhan Güllü

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2023, 368 sayfa, ISBN: 978-625-4086-06-9.

Zafer SARAÇ*

İkinci Meşrutiyet sonrası, Türk siyasi ve fikrî hayatı için önemli atılımların olduğu, özgürlüğün Osmanlı dünyası üzerine dalga dalga yayıldığı bir dönemdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19 ve 20. yüzyılları boyunca devletin içinde bulunduğu kötü durumdan çıkması için birçok fikir öne sürülmüştür. Çoğu tasavvur safhasında kalan ve başarı ihtimali ortadan kalkan bu fikirler; Osmanlı hanedanı, münevveri ve halkı nazarında farklı algılar oluşturmuştur. Fakat bundan da önemlisi, fikir çatışmaları, birbirlerine düşman siyasi muarızları ortaya çıkarmış; fikrî özgürlük, fark etmeksizin sosyal tabakaların bocalamasını buhrana çevirmiştir. Çözüm reçetelerinin hasta adamı daha da hasta etmesi, deva olması gereken ilaçların daha beter hâle sokan yan etkileri, ayyuka çıkan sosyal sorunlar, çöküş ikliminin bozuk havası, bitmeyen savaşlar vb. ortaya çıkan travmanın şiddetini daha da arttırmıştır.

İkinci Meşrutiyet'ten Osmanlı'nın yıkılışını tescilleyen mütareke dönemi ise hasta adamın öldüğü fakat ölünün diriltilmesi için mucizevi ilaçların arandığı bir dönem görünümündedir. Bu menfur devirde çözüm reçetelerinin birçoğunun akıbeti buruşturulup atılmaktır. İşte bu dönemde hem hanedana mensup olan hem de son dönem Osmanlı münevverinin ve siyasetçisinin bir örneği olan Prens Sabahattin tekrar gündeme gelir. Dayısı II. Abdülhamit'e

* www.kitapsuuru.com Sitesi Genel Yayın Yönetmeni, zafersarac@hotmail.com

olan sert muhalefetiyle hatırlanan meşhur Prens'in mütareke yıllarındaki fikrî aksiyonu ve dâhil olduğu çevre, Ramazan Erhan Güllü tarafından *Gölgede Bir Lider - Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti* isimli eser vasıtasıyla akademik dünyaya sunulmuştur.

İlk olarak eserin ismindeki "gölge" kavramı üzerinde durmak gerekir. Zira müellif; çok yerinde bir noktaya temas ederek, kendisini gölgede bırakarak kamuoyunda etkin olmayı hedefleyen birinin izlerini sürerek, deyim yerindeyse gölgeye ışık tutar ve karanlığı aydınlatmayı amaç edinir. Prens Sabahattin'in, Türk tarihinde saman alevi gibi parlamayı sönen bir karakter olduğu tahmin edilmesine karşın Türk düşünce tarihinde bıraktığı izler akademik ilgiye muhtaçtır. Ayrıca Prens'ten ziyade günümüzde II. Abdülhamit dönemine alakanın artmasıyla, Yeni Osmanlılık bağlamında oluşan Osmanlı torunu kavramına zıt bir tutum sergileyen bir hanedan üyesinin durumu tarih ilgililerinin merakını cezbeder. Böyle düşünüldüğünde, Prens'in fikrî açıdan analiz edilmesi önemlidir.

Prens'in fikrî açıdan tahlili kendi içinde bazı sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Öncelikle Prens, tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirilse dahi araştırmacıyı ideolojik mevziye sürükleyecek cihetlerin söz konusu olduğu bir tablonun anlatılması zaruridir. Yaşamı boyunca adem-i merkeziyet ve teşebbüs-i şahsi fikrini savunmuş birine tarafsız yaklaşılsa da şahsın Millî Mücadele ve Misak-ı Millî gibi Türk varlığına tezat yanlarına, siyasetin kolay eğilip bükülebilen doğasının oluşturduğu fikrî yönelimlere doğru yaftasını vurmak mümkün değildir. Bazı Prens yandaşları, bu hataya düşerek tarafsızlıklarını yitirir. Zaten müellif de giriş kısmında Prens Sabahattin ile ilgili kaynaklara değinirken, fikrî muhalifleri ve taraftarlarının yorumlarını karşılaştırmakla eserine başlar. Burada Prens'in entelektüel yönü ve Türk sosyolojisine katkıları da ihmal edilmez. Ne var ki eserin ana hedefi Prens ve karşıtları arasındaki bir tartışmayı analiz etmek olmayıp, literatürde eksikliği hissedilen, mütareke dönemindeki Prens'in fikrî macerasını çözümlenektir.

İlk aşamada Prens'in düşünce trafiği, zaman içerisindeki akış tarzıyla beraber ortaya konulur. Prens'in kendi kulvarında hareket eden bu fikrî seyri sayesinde mütareke şartlarındaki bazı Türk münevverlerinin fikrî temayülleri de belirgin olur. Düşüncenin birbirine zıt ahvali, Millî Mücadele'ye ters şeritte seyredenlerin tutumlarının arka planını aşikâr kılar. Osmanlı entelektüellerinin millî hassasiyetleri, gösterilen duyarlılık nispetince fikirlere yansıtacağından, Prens'in beyanatına karşı cevaplar hiç olmadığı kadar önem kazanır.

Üç bölüm hâlinde tasarlanan eserin ilk bölümünde, Prens'in doğumundan Mondros sonrasına kadar hayatı, ilmî ve siyasi serüveni anlatılır. Gençlik ve çocukluk dönemine ait bilgilerin kısıtlı olduğu bu bölümde, bir hanedan mensubu olarak eğitim sonrası büyük bir çatışma alanını

andıran Osmanlı fikir arenasına yeni donanımlarıyla çıkan Prens Sabahattin'in macerasının ilk evresi ele alınır. Prens'in Avrupa'da bulunduğu dönemde ismi zikredildiğinde akla ilk gelen liberal düşünceleri ve siyasi mevzi elde etmek için bu düşüncelerini nasıl kullanıp geliştirdiği anlatılır. Prens'in fikrî kırılmaları, yenilenmeleri, değişimleri devrin önemli olaylarıyla kesişen hayat parçaları ışığında detaylı bir şekilde tahlil edilir.

Prens'in zihin dünyasının yoğun anlatımı onun düşüncelerini ortaya koymakla birlikte, hakkında yazılanlardan Prens'e şekil verme çabası dikkat çekicidir. Dönemin bütün yazılı kaynaklarının detaylı taranması neticesinde gözler önüne serilen görüşler çerçevesinde, Prens âdeta siyasi nabza göre konumlandırılır. Ancak, eserin başarılı bir biçimde yansıttığı gibi Prens'e kendince şekil vermeye çalışanların faaliyetleri müellifin yerli yerinde hamleleri, dönemin kaynaklarından sondajladığı pasajlar ve yetkin yorumlarla boşa çıkarılır. Aslında zamana ve zemine göre değişmekle birlikte Prens, fikirlerinden fazla taviz vermez. Onu derinlere gark eden yönleriyle beraber, bilinen fikrî ağırlığının görünmeyen kısımları da böylelikle ortaya çıkar. Prens'in hakkındaki söylentiler, tasarılar, tasavvurlar ve tahminler birleştirildiğinde ortaya çıkan genel görünümünden neyin siyasi manevra, neyin samimi tavır ve neyin ilmî endişeden mürekkep bir duruş olduğu ayyuka çıkar.

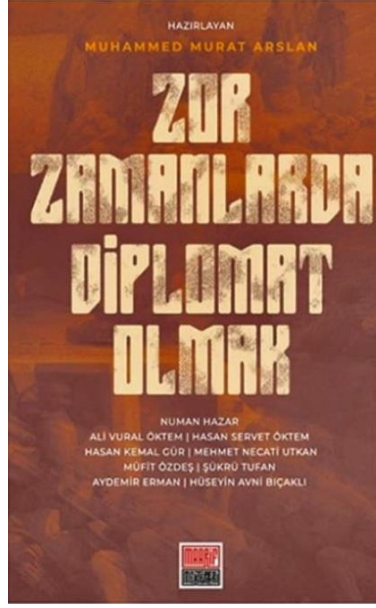
Prens'in uluslararası platformlarda Türkiye lehine çabalarının analizini müteakip ikinci bölümde; Osmanlı siyasi hayatına vurduğu damganın izleri irdelenir. Bir önceki bölümde ilmî yönelimini pragmatik bir biçimde siyasi ikbaline dayanak yapan Prens'in, Osmanlı münevverleri içindeki politik etkinliğinin iz düşümü yansıtılır. Kamuoyunda yeterli propaganda temelini oluşturan Prens'in kurtuluşa dair umut sinyali vermesi üzerine, kurulan cemiyetler ve siyasi fırkalar fikrin gücünü göstermesi açısından ilginçtir. Aslında bahsedilen fırkaların kendilerini tanımladıkları kuruluş beyannameleri, kuran şahısların isimleri, kuruluşlarında yaşananlar, mevcut siyasi otoriterlerle ilişkileri derken Prens'in programının politik konjonktürü açığa çıkar. Burada çalışmanın ilmî çapının ve derinliğinin artırılmasının önemi daha net anlaşılır. Platon'un mağara alegorisindeki gibi gölgenin ardına uzanmanın güçlüğüne yoğun bir çabayla kırıldığı fark edilir. Âdeta zamanın öldürdüğü Prens'in muhitine bilgiyle can verilir. Çevrenin (Prens'in muhiti) aşikâr kılınmasıyla merkezin (Prens'in) düşünsel şekli, şemali tüm bağlantılarıyla ortaya çıkar.

Üçüncü bölümde ise artık, Prens'in fiilî olarak harekete geçtiği 1919 sonunda İstanbul'a gelmesiyle başlayan ve Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonraya uzanan dönem merceğe altına alınır. Prens'in gölgeden çıktığı bu dönemin anlatısı birinci ve ikinci bölümde sunulan bilgilerin sağlaması gibidir. Artık basına konuşan hanedan üyesi, aktif siyaset kapısını

zorlayarak kazanım elde etme hedefindedir. Dönemin basınında Prens, başarılı ve ilmî açıdan örnek teşkil edecek bir araştırmayla, adım adım takip edilir. Prens'in fikirlerindeki kırılmalar, ilmî hassasiyetleri, imaları, gizli taraftarlıkları, hesaplı adımları dönemin basınındaki izler vasıtasıyla incelendiğinde gerçekler aşikâr olur. Son tahlilde Prens'in; derdi ilim miydi, liberal politikalarıyla kastı neydi, Millî Mücadele'ye taraftarlığı söz konusu muydu, tek derdi İttihat ve Terakki muhalifliği miydi, hanedanın başına geçme hedefi var mıydı, milliyetçiliğe bakış açısı nasıldı vb. sorulara net cevaplar bulmak mümkündür. Esasında tarihî bir biyografiden beklenen de bu sorulara cevap bulmaktır.

Eserin genelinde dil ve anlatım yönünden bir sorun olmamakla birlikte, doğrudan paylaşılması zaruri alıntıların dönemin dil özelliklerini yansıttığından, bazı okurları zorlayacağı düşünülebilir. Eserin zengin bir kaynakçayı vadettiği, en az yapılan çalışma kadar transkribe edilen devasa bir arşiv içeriğinin de eserde güçlü bir sentezle sunulduğu belirgindir. Yaşam öyküsünün belirli bir dönemine yönelinerek yapılan bu araştırmanın, olası benzerlerine rehberlik edebileceğini düşünmek de olağandır.

Sonuçta müellif, bir hayat hikâyesinin belgesel dökümünden çok daha fazlasını yapmıştır. Kişiliklerin tüm yönleriyle incelendiği biyografik çalışmalar kaleme alındığında, karşılaşılan en büyük güçlükler, hedef şahsın fikrî anlamda çözümlenmesi esnasında yaşanır. Zihnin derin dehlizlerine girmek çoğu zaman mümkün değildir. Hele siyasi bir şahsiyet ele alınıyorsa yanılma payı daha yüksektir. Ne var ki müellif, detaylı ve üst düzey çalışmasının ürünü olan eseriyle âdeta, bahsedilen kişiliğin yaşamında ulaştığı her bilgiyi yeni bir nokta şeklinde sembolize etmiş ve elde ettiği binlerce noktayı birleştirerek bir fikir haritası ve kimlik görünümü ortaya çıkarmayı bilmiştir. İlmî açıdan doygun nitelikteki bu tarz eserlerin çoğalmasının, tarihimizin gölgede kalmış pek çok noktasının aydınlatılmasını sağlayacağı kesindir.

Being a Diplomat in Difficult Times^{§§}

Haz. Muhammed Murat Arslan

Ankara, Maarif Mektepleri, 2024, 283 pages, ISBN: 978-625-6962-64-4.

Uğur SEZER**

Çev. Aybüke SAYGILI***

Being a Diplomat in Difficult Times is a work of oral history prepared through interviews with distinguished diplomats who have experienced the difficulties of the diplomatic profession in times of war, terrorism, attack, civil war and hostage-taking. In his introduction, Muhammed Murat Arslan, the author of the book, refers to Ömer Seyfettin's *Pembe İncili Kaftan*, one of the great writers of Turkish literature, and states that Muhsin Çelebi, who “represents a spirit that does not violate the dignity of the state”, became a symbol during the preparation of the book. (p. 13) Again, when we read about the difficulties experienced by our diplomats and the precautions they took in the face of these difficulties, we can understand that the diplomatic profession is a very good example of “serving the country and protecting a flag without making any hamasas”.

Arslan mentions that the distinguished ambassador Numan Hazar played an important role in the creation of this work. As a matter of fact, Hazar, who wrote the foreword of the book, cited

^{§§} Bu değerlendirme, TKD'nin Ekim 2024 sayısında, 292-300. sayfalarında “Zor Zamanlarda Diplomat Olmak” adlı başlıkla yayımlanmıştır.

** Phd., Department of Balkan Studies, orcid.org/0000-0001-9913-3812, ugursezer03260326@gmail.com

*** Student., 9 Eylül University Faculty of Letters, İzmir, aybuke2801@gmail.com

the discomfort caused by certain prejudices about Turkish diplomats, such as being far from the values of the people, as one of the important factors in the emergence of the book. In the foreword of the work, Hazar made the following explanation for being a good diplomat: (p. 11)

“Competence in all disciplines of law, economics, political science, military service and cultural fields, including literature and fine arts, as well as patience and fortitude, are of great importance. In addition, it is imperative to have a command of valid diplomatic and regional foreign languages. Success in human relations and social contacts is a must. Above all, the diplomat must protect and fight for the vital interests of his or her country.”

As seen in the statement, what comes first for a diplomat is to defend and fight for the vital interests of his/her country. *Being a Diplomat in Difficult Times* is a valuable work that reflects these struggles.

In the first chapter of the book titled “The Cyprus Peace Operation” (pp. 17-37), we witness the experiences of the distinguished ambassador Ali Vural Öktem. In this section, Öktem stated that he was appointed to the Nicosia Embassy in March 1970 and that he stayed in a house on the Green Line by the Kanlı Creek and described his experiences in his mission, which he successfully fulfilled under difficult conditions. (p. 18) Öktem stated that he was assigned to Political Affairs and Protocol Affairs in Nicosia and that his first year in office was a quieter one. In this section, we first read Öktem’s efforts to obtain visas, the dialogues with Ms. Laura, the secretary of Ambassador Pelagias, who was in charge of visa affairs at the Greek Ministry of Foreign Affairs, for the results of visa requests, with interesting memories, and then we read the attacks of EOKA-B in 1974 and we deep regret what happened. As it is known, in Cyprus in 1974, the supporters of Nikos Sampson, who escaped from Greek prisons, overthrew Makarios and staged a coup and Sampson took over the Greek administration. Afterwards, in order to prevent the massacres committed by Sampson’s supporters against the Turkish Cypriots, the Turkish army carried out the first operation on July 20, 1974 and then the second operation with the motto “*Let Ayşe go on vacation!*”. In this section, you can read the valuable information that the name of Ercan Airport comes from the name of our commander, Air Pilot Senior Major Fehmi Ercan, who was martyred on the first day of the first operation. The events in Cyprus, where the glorious Turkish army wrote stories of heroism, will always remain fresh in history. As it is told, on the one hand, our army carried out operations with great devotion, while on the other hand, Turkish diplomats heroically defended the rights of their homeland. As a result, Öktem, who successfully fulfilled his duty here, took his place in the records as a Cyprus veteran after his successful activities during the Peace Operation. He shared these successful activities with the readers in this work.

In the second part of the work titled “1984 Tehran Asala Attacks” (pp. 39-67), we read the narration of the distinguished ambassador Hasan Servet Öktem on the attacks of the Armenian

terrorist organization ASALA against Turkish diplomats and the Armenian terrorist attacks in Iran. In this chapter, Öktem, after sharing information about the first attack of the ASALA terrorist organization in Los Angeles and the martyrdom of Consul General Mehmet Baydar and his assistant Bahadır Demir, describes the attacks organized by some Armenians in Iran against Turkish diplomats in Tehran in 1984. In this section, Öktem also recommended reading the book *Maskeli Balo* by the then ambassador Tansuğ Bleda about the events of 1981-1982. Öktem stated that he went to Tehran in September 1983 and returned to the center in 1985, and that he evaluated his period in two parts: before and after the assassination. Öktem, who described in detail the assassination incident on March 28, 1984, in which he came back from the dead, stated at the end of his article that “*Armenia and the diaspora should be seen separately. As someone who was physically exposed to Armenian terrorism, I am not hostile to the people of Armenia. I look at the people of Armenia as ‘neighbors’. I have no prejudice against Armenians.*” Öktem stated that the people of Armenia are a people with whom we should develop our relations as neighbors, but ASALA and the diaspora structures prevent this process.

In the third part of the work titled “The Events of January 29, 1990 in Western Thrace” (pp. 69-105), we read the inhuman policy implemented by the Greek State against the Western Thrace Turks as narrated by the distinguished Ambassador Hasan Kemal Gür. This article of Ambassador Gür is of special importance as it conveys the systematic assimilation and oppression policy implemented by Greece against Western Thrace Turks. Moreover, while writing the review of this valuable work, this chapter has a special place for me because of my PhD in the Department of Balkan Studies and my special interest in the Balkan geography. Returning to the work, Gür states that he started his duty as the Consul General of Komotini in Western Thrace in September 1988 and that he had been in Western Thrace before he started his duty and witnessed interesting events. He stated that he was followed by the police as soon as he entered Western Thrace, and even more interestingly, “*Imagine, the policeman who followed me found out about my shaving cologne from the pharmacist Istanbulidis and he bought the same one. We smell the same as him*”. Gür, who successfully carried out his duty in such a surveillance environment, also stated in a dialog with the Greek police that the name *Komotini* was not understood and that he did not want to say *Komotini*, so he used the name *Gumulcina* from the old maps. For Gür, who proudly served his duty in a difficult environment, we read that the process was difficult from the very beginning. Stating that he started to face the difficulties of his duty as soon as he arrived in Komotini as Consul General, Gür shared the story of Sevdije Tahirova, a compatriot MP who heroically resisted the name change policies

in Bulgaria and set out to come to her homeland Turkey, defecting and crossing to Turkey via Ipsala with her child. He explained that these homeland crossings continued throughout his duty and that he witnessed how people from Deliorman and other parts of Western Thrace were embraced by their compatriots.

As it is known, our Turkish compatriots living in Western Thrace have not abandoned their mother tongue despite the oppression and persecution of Greece and have kept their Turkishness consciousness. However, there are some important problems experienced by Western Thrace Turks. In order to identify these problems, it is necessary to go back to the beginning of the 20th century or even earlier. As a matter of fact, with the Treaty of Bucharest of 1913, in which the Ottoman Empire was not among the signatory states, the places in Western Thrace were detached from the Ottoman Empire. Records related to this region, which was subjected to Bulgarian atrocities, can be examined from the archives of the Presidency of War History and Strategic Studies. During this period, Bulgaria's policy was based on the assimilation and conversion of our compatriots. Sadly, every village in Western Thrace witnessed the painful events of these policies. Despite these policies, the Turks of Western Thrace preserved their religion and Turkishness consciousness. Gür's article contains remarkable anecdotes on the subject. It would be appropriate to mention a few of these anecdotes. According to a widely known anecdote, Gür's account is as follows: (p. 80)

"Yannis Kapsis, the Foreign Minister under Andreas Papandreou (Pasok), went to the town of Şahin in the forbidden zone. The name of Şahin today is Ehinós. Kapsis, out of the blue, started a discussion about religion and ancestry in Şahin. Our compatriots from Şahin gave the following succinct answer: "If we ourselves became Turks and Muslims, happy for us, and if the Turks made us Turks and Muslims, happy for them, as the reward belongs to them". There is a Balkan stubbornness in this answer. That is how our Balkan compatriots are. They are big Balkans. When Kapsis got upset, he changed the subject and said, "You can't watch TV, let's install a reflector here so you can watch it comfortably" and asked which Greek channels you can't receive. The Falcons' response to this was very nice: "Move Greek channels, our problem is Turkish channels!" They said, "When there is a national match, young people climb to high places with their battery-operated TV sets. This is torture!" they added. I would like to draw attention to the fact that the national team mentioned in this speech is the Turkish national team. Our Pomak compatriots have another idiom that reflects their longing: "To become a man, you need to climb the Balkan until you see the minarets of Selimiye Mosque."

These speeches, which show that our compatriots in Western Thrace have kept their Turkishness consciousness until the end, are extremely important. On the other hand, from 1913 until World War I, Bulgaria, France, which had a temporary administration in Western Thrace with the San Remo Conference, and Greece on the other hand made special efforts to blunt this consciousness. According to Gür, the archives in Vichy and Sevres, which contain documents from this period, are closed to researchers. Stating that these documents contain shame and disgrace, Gür emphasized that it is therefore difficult to access the documents in the archives.

It is known that unimaginable atrocities were committed against the Western Thrace Turks after World War II, during the civil war in Greece (1946-1949). Gür stated that the institution

established as the Special Pedagogical Academy in Thessaloniki and serving Greek politics was called as a kind of project of raising Greek Muslims and that even the Greeks themselves laughed at the concept of *Hellenic Muslims*, which was tried to be put forward by the Greeks in this period. In addition, it is clear that the population statistics were not very reliable due to the propaganda of “*There are no Turks, there are Greek Muslims?*” launched by the Greek government during this period. However, Gür stated that approximately 60% of the population in rural Western Thrace, 40% of the population in Xanthi, a little more in Komotini and 5% in Alexandroupoli remained Turkish after the exile events. In doctoral dissertations, the Turkish population in Western Thrace is estimated to be around 1.5 million.

Western Thrace Turks lived under oppression in the late 19th century and especially throughout the 20th century. Due to the Greek electoral engineering during election times, various means were used to ensure that the Greeks won the elections in Komotini and Xanthi. However, Western Thrace Turks were able to make significant progress in human rights issues with the resistance of the great patriotic leader Dr. Sadık Ahmet and his friends. Dr. Sadık Ahmet, while studying at Ankara University Faculty of Medicine, transferred to Thessaloniki Faculty of Medicine in the 4th grade, overcame the problem of diploma equivalence and trained himself as a person with a very good command of Greek. Dr. Sadık Ahmet was arrested in 1986 in Thessaloniki while distributing a brochure on human rights violations against Western Thrace Turks at a human rights conference. Dr. Sadık Ahmet was a patriot with big ideas. In June 1989, November 1989 and March 1990, he led the Western Thrace Turks to participate in the elections by forming independent lists under the name of *Iqbal* in Xanthi and *Güven* in Komotini and thus showed an important reaction against the Greek political parties that turned a blind eye to the violation of the rights of our compatriots. Dr. Sadık Ahmet had entered the parliament from the Trust List by receiving a large percentage of votes in the June 1989 elections. Despite this, the Greek authorities claimed that Dr. Sadık Ahmet lacked a document in order not to let him into the parliament and prevented his candidacy in the November 1989 elections. He was also accused of propagandizing for Turkishness before the elections. Dr. Sadık Ahmet and İbrahim Şerif, the elected Mufti of Komotini, were taken to court with accusations. According to Gür, who stated that he watched this court as the Consul General of the Republic of Turkey in Komotini, Dr. Sadık Ahmet made a very good defense in Greek in this court. In spite of this, both of our compatriots were sentenced to 18 months imprisonment, a fine of 2,800 US dollars and 2 years of disenfranchisement in a trial *that “can be described as a complete buffoonery”*. However, as a result of intense pressure from the Council of Europe and the European Union Parliaments, they were released within six months. Following the events, the governors of

Komotini and Xanthi declared a ban on gatherings for Turks. Following this announcement, on January 28, 1990, parliamentarians from the Greek parties New Democracy, Pasok and the Internal Communist Party called on the Greek people to take to the streets. During the incidents, Turkish businesses, Kır Mahalle Cemetery and Hacı Bektaş Mosque were attacked. Thus, the pressure of Greek politicians against the Turks of Western Thrace increased. Then the events of January 29, 1990 took place and the March for Turkishness was organized by Western Thrace Turks in Komotini.

Gür, who was always on the side of the Western Thrace Turks during his term as Consul General, states that during this period, he was informed by the governor of Komotini that it was dangerous for him to go out on the streets, and in response to this, in a letter he wrote to the governor, *“I stated that it was natural for me to go out on the streets to see the damage suffered by the cognate tradesmen on the spot”*. Gür, who heroically defended the Turks of Western Thrace, was declared *Persona non Grata* after a while. This situation is related to the concept of *Ethnic Theme* (National Issue) in Greek politics. Gür makes the following assessment about this paranoia: (p. 98)

“The Greek people and their government cannot get rid of the obsession and prejudices about Turks and Turkey. Every street, every corner is haunted by the ghost of the Ottoman Empire. Public buildings, train wagons, tobacco warehouses,, and registry offices have the crescent star and tughra. All mosques are of historical value. Minarets reach to the skies with the moon and stars. Train routes and railroads also date back to the Ottoman Empire. So are the highways in northern Greece... Likewise, fountains, baths, bridges, madrasahs and almshouses have never made the Greeks forget us. In every Greek city there is a Turkish neighborhood that remained abandoned after the exchange.”

Gür, who also makes evaluations and suggestions for the policy of the Republic of Turkey in Western Thrace, states that this policy is full of some mistakes and deficiencies. One of Gür’s evaluations and suggestions on this issue is as follows: (pp. 99-100)

“For example, we have not been able to raise well-equipped cognates. The number of cognates whose education and Greek language skills are sufficient to stay in their place and resist the oppressive policies of the Greeks has been insufficient in every period. Seventy percent of the cognate students study in Turkey and cannot learn Greek. However, encouraging them to learn Greek and even to study in Greek universities would be the greatest contribution to the Turkish community in Western Thrace.”

According to Gür, action should be taken and steps should be taken to equip Western Thrace Turks. Continuing his article, Gür states: (p. 100) *“The purpose of the residence and education facilities we provided to cognate students should not have been to encourage them to settle in Turkey, but to provide them with the know-how to return at the end of their studies to live in Western Thrace and fight against oppressive policies...”* Stating that Western Thrace Turks were always among his priorities even after his service here, Gür wrote that he followed the developments after his retirement, kept in touch with our compatriots and gave conferences on this issue. In this regard, he stated the policy that could be applied against Greece, which he described as the spoiled child of Europe, as follows: (p. 104)

"I claim that the most important developments that can be considered positive for the Turkish community in Western Thrace today and for the future are the young compatriots graduating from the Law Faculties of Athens and Thessaloniki. These are the young people who can do whatever they want. Compatriots who are registered in Greek bar associations and speak Greek as well as Greeks. There are some from Xanthi and some from Komotini. Among the cognate lawyers, there are also those who have a PhD in human rights in Europe. These young people have started to get Greece convicted one after another before the ECtHR. Greece is now in a very difficult situation in the field of human rights before the ECtHR, the CJEU, EU bodies and the European public opinion. Encouragement of Greek-speaking cognates with careers such as specialized doctors, engineers and lawyers will contribute to the Turkish community in Western Thrace in every way. A modern society does not oppress itself in the field of human rights. I think this is the easiest method to bring the spoiled child of Europe to its knees by European hands."

Gür concludes his article with some recommendations and at the end of his article, he presents his love and respect to everyone who has made and continues to make attempts to find solutions to the problems of Western Thrace Turks and says: *"Western Thrace is life. It hurts, angers and harasses, but it also makes you very happy when it makes you laugh. This brother's heart will beat for Western Thrace until doomsday"*. We thank Mr. Gür for defending the rights of the Turkish community in Western Thrace on all platforms. We also recommend that Gür's views should be carefully considered in the research on this subject.

In the fourth chapter of the book, titled "Gulf War I" (pp. 107-121), the distinguished ambassador Mehmet Necati Utkan shared his memories of the period he served as ambassador to Iraq between 1990 and 1992. In the introduction of his article, Utkan emphasized the difficulties of a war by stating how many times he had read the book *Zeytindağı*. Utkan also stated that he kept a diary during this assignment, and in his diary there was a record of the period from his departure to Baghdad until the outbreak of the war. Utkan explained that he arrived in Baghdad on December 25 and had to return home on the evening of January 14. He wrote that he was the last ambassador to leave Baghdad before the war to protect the reputation of the state. Some time after his return home, he settled in Diyarbakır and opened an office to deal with the affairs of the refugees who had fled the war and especially the fear of Saddam's violence and arrived at the Turkish border. As Utkan states in his work, he successfully fulfilled his duty as an ambassador without an embassy during this period. You can read about these events in the fourth chapter of the book.

In the fifth chapter of the book titled "Somali Civil War" (pp. 123-133), the distinguished ambassador Müfit Özdeş stated that he went to Djibouti in late 1987 and served in Somalia for 2-3 months in late 1992 and early 1993. Özdeş stated that there were three Somalis at the time and that the places known as British Somalia and Italian Somalia merged to form the Republic of Somalia, while the place known as French Somalia remained under the name of Djibouti. At the end of 1992 and the beginning of 1993, when he was serving in Somalia, the UN Security Council decided to end the Somali Civil War and on December 14, 1992, together with ten

officers from Turkey left Esenboğa Airport for Mogadishu, the capital of Somalia, and Özdeş mentioned that some diplomatic activities were carried out.

In the sixth chapter of the work, titled “The Bosnian War” (pp. 135-161), we read about the genocide perpetrated against Bosniaks in the Balkans at the end of the 20th century, as narrated by the distinguished ambassador Şükrü Tufan. This chapter is extremely valuable due to Tufan’s death on April 30, 2024. Indeed, the late Tufan’s narratives have a very important place in history as he was the first ambassador to Bosnia and Herzegovina. In addition, the timing of the late Tufan’s letter of credence is also historically significant as it coincided with the day President Turgut Özal died. The late Tufan explains that he was able to present his letter of credence to Aliya Izzetbegovic under very difficult circumstances. Thus, as it is known, Bulgaria was the first country to recognize Bosnia and Herzegovina, but the Republic of Turkey was the first country to open an embassy. The embassy building was first opened in Zagreb and then moved to Sarajevo after much labor. In his article, the late Tufan, among the things that attracted his attention, gave the anecdote *“I saw the temples of four major religions in a circle 200 meters in diameter. One Catholic cathedral, one Serbian church, a synagogue and a mosque (Gazi Husrev Bey Mosque)”* as an example of coexistence in Bosnia in the past. However, it is extremely sad that between 1993 and 1996 there was no sign of this tolerance. Indeed, what happened between 1993 and 1996 was the largest mass killing of human beings, a war shame and genocide since World War II.

There are many things to be said about the Bosnian War. As the ambassador of the Republic of Turkey during this period, the late Şükrü Tufan did extremely important work and tried to use diplomatic channels to end the war. During these years, Turkey stood by the Bosnian people in the face of the events in Bosnia in the Balkans. It is also useful to look at the events from the memoirs of the late Tufan. In his memoirs, the late Tufan wrote the following about this war, describing some of the deeply upsetting events he experienced: (pp. 152-153)

“There was no regular war. It was an attack. If you ask me, it was a huge shame on humanity. It was an ethnic genocide targeting the civilian population, their religion, their culture. Look, after the collapse of the Soviet Union, many new states were established, none of them experienced the tragedy that happened in Bosnia. There is no doubt that the loser of this tragedy is humanity. There were six safe zones declared by the United Nations. Srebrenica was one of them. Before the war, it had a population of around 24 thousand. With the refugees who came with the war, it rose to around 60 thousand. The UN sent a Dutch unit there. A Dutchman named Karremans was in charge. They collected the weapons of the Bosniaks there. When the Serbs started to attack, the Bosniaks there said ‘We were attacked, give us back our weapons’. They refused this request, and then the French general he was instructed by told them to leave the place and come back. And then the massacre started. We had a lot of conflicts with those French people. We couldn’t even talk to them as diplomats. They had a fixed idea in their minds that they were ‘the protector of Bosniaks’ and we couldn’t get past that. After 13 years, they caught Mladic. They said that this was recognized as genocide, but we cannot accept the Serbs as responsible. In my opinion, it remains the only genocide in the world that remains unsolved (!).”

According to the late Tufan, the Bosnian War, although it has the necessary importance in the world public opinion in some aspects, has still not been fully recognized and remains unsolved.

It is our greatest wish that these events do not happen again. The late Tufan wrote that he was caught between bullets in the building he was in at the time, and then lived in the house of the famous Galatasaray football player Tarık Hodzic. The late Tufan shared another memory of an incident that happened one day when he was on his way to meet the Minister of Interior Yusuf Pushine: (p. 144)

“I am going to the Minister of Interior. Yusuf Pushkin was the Minister of Interior at that time. There is bloodshed. Snipers, shootings, a disaster. Just as I was about to go in, a bomb fell. The minister’s wall collapsed. We faced each other; the Minister in his office, me on the street. Me there, him there. I didn’t know what to do. I had an interpreter. She was a Croatian woman. A girl of twelve or thirteen years old in the arms of a man... I cannot forget those eyes for the rest of my life. Two wide-open eyes. I said, “What is she saying?” The Croatian woman choked up. She started crying. I said, “What happened, madam?” She said, “Do you know what she’s saying? By that time the girl’s legs were broken. On the ground... The man picked her up and was going to take her to a hospital somewhere. She told him, ‘Uncle, we forgot my legs. Such a surrealist atmosphere. I still get goosebumps when I talk about it. I will never forget that pair of eyes and the words ‘we forgot my legs’...”

As it is understood from the above, the late Şükrü Tufan, as the ambassador of the Republic of Turkey during the Bosnian War, did very important work. As a result of these efforts, great importance was attached to the late Tufan in Bosnia after the Dayton Agreement. The late Tufan was given honorary fellow citizen status and diplomatic passport after his duty in Bosnia. The fact that Ambassador Şükrü Tufan passed away shortly after his interview in this work has increased the value of this article infinitely. Ambassador Şükrü Tufan has taken his place in history as an important diplomat who is remembered with goodwill.

In the seventh chapter titled “PKK Attacks and Hostage Crisis in Europe” (pp. 163-175), the distinguished ambassador Numan Hazar shares his experiences during his assignment in Bonn, the capital of the Federal Republic of Germany. Hazar, who was appointed as the Ambassador to Bonn in October 1991 during the unification process of the two Germanies, described in his article the pro-PKK actions that took place in Germany since 1992. He emphasized the deterioration of Turkey-Germany relations during the ministry of German Foreign Minister Hans Dietrich Genscher and stated that relations started to normalize again under Dr. Klaus Kinkel, who replaced him as foreign minister. Ultimately, Germany’s decision to list the PKK as a terrorist organization on November 26, 1993 was a positive indicator for Turkey-Germany relations. It is recommended that Turkey and Germany, historically close and friendly countries, develop positive relations as allies.

In the eighth chapter of the work titled “Afghanistan Civil War” (pp. 177-223), the distinguished ambassador Aydemir Erman recounts the events he experienced during his duty as the coordinator of Afghanistan. Erman, who spent his childhood years in the region, shared detailed information about the region. In this section, one can learn about the ethnic groups living in Afghanistan over time. Again, while reading about the love and respect of the people of Afghanistan for the Turks, it is seen that the Turks have provided great services in Afghanistan.

You can read that the person who established *hıfzısıhha* in Afghanistan was Dr. Rıfkı (Urga) Bey, who was very popular among Afghans, and that his room is preserved as a museum. Then, you can find detailed information about the Afghanistan Civil War, which is the main subject of the chapter, and witness the events experienced by Erman, who served as the coordinating ambassador during this period. The fact that Erman, who was able to be in close contact with all parties here due to the interest and love of the Afghan people for the Turks, provides a detailed account of the dynamics in Afghanistan in his article is important in acquiring information about the region.

In the ninth chapter of the work, titled “The 2nd Intifada/Palestinian-Israeli Conflict” (pp. 225-283), the distinguished ambassador Dr. Hüseyin Avni Bıçaklı shared the important events he experienced during his duty regarding the events between Israel and Palestine. Bıçaklı stated that he took office as the second secretary at the Tel Aviv Embassy in November 1986 and that the diplomatic representation between Turkey and Israel was carried out at the level of the second secretary. It is known that the reason behind this decision was the reaction to Israel’s declaration of Jerusalem *as the eternal capital* in 1980. Bıçaklı left his position as second secretary in September 1989 and went to his new post in Switzerland, and then was appointed as the chief of mission in Jerusalem on September 1, 2000. With this appointment, he became, in a sense, Turkey’s ambassador to the State of Palestine. Bıçaklı has shared important experiences and knowledge that should be acquired by those interested in the subject, especially Middle East experts. In this respect, considering the current events, this is an article that should definitely be included in the book and highly recommended reading.

The interviews in *Being a Diplomat in Difficult Times*, each of which is valuable in its own right, cover a wide geographical range of topics such as Cyprus, Iran, Western Thrace, Iraq, Somalia, Bosnia, Federal Germany, Afghanistan, Israel and Palestine. The fact that the diplomats who shared their experiences in the interviews are diplomats representing the diplomatic memory of the Republic of Turkey has made the book extremely valuable both for the history of Turkish diplomacy and for young diplomats. In addition, the fact that the experiences of diplomats who practiced their diplomatic profession in difficult times such as war, terrorism, attacks, civil wars and hostage-taking have been conveyed to the reader in a book has also greatly increased the value of the work. As a result, *Being a Diplomat in Difficult Times* has *taken* its place in the literature as a reference source for young diplomats as well as those interested in these issues.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
  - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
  - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
  - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
  - d. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır.

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

- a. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
- b. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
- c. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.

- d. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
- e. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar italik olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise italik harflerle ve tımkak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
- f. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (“**JHC**”) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.
2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal’s publishing criteria. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is published. The Editor may make changes regarding the layout format.
3. No honorarium will be paid to the authors/researchers.
4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assessment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.
5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall:
  - a) Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
  - b) Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
  - c) Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment,
  - d) Express in the conclusion part he/she has inferred about the book.
6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).
8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.

9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in italics and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e. bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Ulusal Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi / Peer Reviewed and National Journal for Book Review and Review Essays Yıl/Year 11 • Sayı/Issue 2
•Nisan/April 2025 • e- ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner

Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor

Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant

Editor Funda TEKİN
M.Emin KARATAŞLIOĞLU

REDAKTÖR/Redactor

Ömer KARABAYIR

YAYIN KURULU/Editorial Board

Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ

Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal

GÜR Prof.Dr. Mahir AYDIN

Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA

Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ

tarihkritik@gmail.com